

I N T R A V A L

bureau voor onderzoek & advies

**KWALITATIEF ONDERZOEK
NIET-PARTICIPERENDE
JONGEREN**

COLOFON

© St. INTRAVAL

Postadres:
Postbus 1781
9701 BT Groningen
E-mail *info@intraval.nl*

www.intraval.nl

Kantoor Groningen:
Sint Jansstraat 2C
Telefoon 050 - 313 40 52
Fax 050 - 312 75 26

Kantoor Rotterdam:
Goudsesingel 184
Telefoon 010 - 425 92 12
Fax 010 - 476 83 76

September 2007

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of anderszins, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Tekst:	S. Biesma, B. Bieleman
Opmaak:	M. Boendermaker
Druk:	Repro GMW
Opdrachtgever:	Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

ISBN: 978 90 8874 014 5

INHOUDSOPGAVE

	Pagina
Hoofdstuk 1 Inleiding	1
1.1 Aanleiding	1
1.2 Onderzoeksvragen	3
1.3 Onderzoeksopzet	4
1.4 Leeswijzer	5
Hoofdstuk 2 Geen opleiding	7
2.1 Achtergronden	7
2.2 Redenen	13
2.3 Mogelijke oplossingen	21
2.4 Resumé	25
Hoofdstuk 3 Geen werk	27
3.1 Achtergronden	27
3.2 Redenen	30
3.3 Mogelijke oplossingen	35
3.4 Resumé	36
Hoofdstuk 4 Samenvatting en conclusies	39
4.1 Opleiding	39
4.2 Werk	41
4.3 Ten slotte	43
Literatuur	45

1. INLEIDING

In dit eerste hoofdstuk wordt ingegaan op de achtergrond van het onderzoek naar niet-participerende jongeren. Na een korte bespreking van de aanleiding wordt vervolgens aandacht besteed aan de onderzoeksvragen, de onderzoeksopzet en de onderzoeksgroep.

1.1 Aanleiding

Het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) heeft in het kader van haar taak op het terrein van arbeidsmarktbeleid behoefte aan een kwalitatief onderzoek naar jongerenparticipatie. Deze informatiebehoefte komt voort uit een toezegging aan de Tweede Kamer door de Staatssecretaris van SZW een completer beeld te geven van de positie van jongeren op de arbeidsmarkt. Dat beeld wordt mede gebaseerd op cijfermatige gegevens die worden verzameld door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Het ministerie heeft onderzoeks- en adviesbureau INTRAVAL opdracht gegeven aanvullende informatie van meer kwalitatieve aard te verzamelen.

De cijfermatige gegevens laten tot nog toe het volgende beeld zien.¹ Halverwege 2006 zitten 97.000 jongeren in de leeftijdscategorie 15 tot 23 jaar niet op school en hebben ook geen werk. Hiervan zijn 34.000 werkloos (behorend tot de beroepsbevolking). De overige 63.000 (niet behorend tot de beroepsbevolking) participeren niet op de arbeidsmarkt. Van deze 63.000 jongeren willen 18.000 wel werken (maar zijn niet actief op zoek of niet direct beschikbaar), terwijl 45.000 jongeren geen werk van minimaal 12 uur per week willen. Van deze 45.000 jongeren beschikken 19.000 wel en 26.000 niet over een startkwalificatie. In totaal behoren 4.000 (van de 26.000) jongeren tot de zorggroep aangezien zij geen duidelijke reden hebben om niet te participeren op de arbeidsmarkt. De overige jongeren hebben aangegeven niet te participeren op de arbeidsmarkt vanwege het volgen van een (deeltijd)opleiding, de zorg voor gezin of huishouden en ziekte c.q. arbeidsongeschiktheid.

Jongeren, voortijdig schoolverlaten en participatie op de arbeidsmarkt zijn belangrijke thema's in het Beleidsprogramma 2007-2011, de concrete uitwerking van het coalitieakkoord. Zo wil het kabinet een substantiële verhoging van de arbeidsparticipatie. Van 70% nu moet deze toegroeien naar 80% in 2016. In het project 'Iedereen doet mee' worden met de meest betrokken actoren concrete beleidsmaatregelen uitgewerkt, die ertoe moeten leiden dat de komende vier jaar 200.000 mensen extra aan de slag gaan. Als belangrijke bouwstenen om tot een hogere instroom op de arbeidsmarkt te komen worden onder andere genoemd: een meer verplichtende benadering van reïntegratie, zoveel mogelijk gericht op het behalen van een startkwalificatie; de invoering van de leerwerkplicht voor jongeren

¹ TK 2006-2007, 29 544, nr. 81.

tot 27 jaar in combinatie met de mogelijkheid tot inhouding op een eventuele uitkering; het bevorderen van de participatie vanuit de Wet jonge arbeidsgehandicapten (Wajong); en meer ruimte voor gemeenten voor beleid gericht op het bevorderen van participatie. Ook wil het kabinet het aantal voortijdig schoolverlaters halveren, zodat meer mensen een startkwalificatie halen van tenminste een havo-diploma of een opleiding op niveau-2 van het mbo.

Achtergrond

Het bestrijden van de jeugdwerkloosheid is een prioriteit voor het kabinet. Het kabinet heeft hiervoor diverse initiatieven genomen, die voortvloeien uit het plan van aanpak jeugdwerkloosheid.² De doelstelling van het kabinet is: 'een jeugdwerkloosheid die in deze kabinetsperiode niet meer bedraagt dan het dubbele van de totale werkloosheid'.³ Het gaat hierbij om de jeugdwerkloosheid van jongeren in de leeftijdscategorie 15 tot 22 jaar buiten het volledig dagonderwijs.

De positie van jongeren in de leeftijd van 15-22 jaar op de arbeidsmarkt is de laatste jaren verbeterd; sinds november 2004 is er zelfs sprake van een daling in de jeugdwerkloosheid.⁴ De gezamenlijke inspanning vanuit het kabinet en de Taskforce Jeugdwerkloosheid heeft daaraan bijgedragen. Dit betekent echter niet dat het probleem van de jeugdwerkloosheid volledig is opgelost. Er is nog steeds sprake van een groep die niet deelneemt aan de arbeidsmarkt. Daarnaast doet de daling in de jeugdwerkloosheid zich niet voor bij niet-westerse allochtone jongeren. De werkloosheid onder deze jongeren is tweemaal zo hoog als gemiddeld onder jongeren van 15-22 jaar (28% tegenover 14%). Van deze jongeren beschikt een groot deel niet over een startkwalificatie.⁵

De daling in de jeugdwerkloosheid wordt onder andere veroorzaakt door de aantrekkende economie. Hierdoor zijn er steeds meer banen beschikbaar. Jongeren die graag geld willen verdienen zullen hierdoor eerder hun opleiding verlaten en aan het werk gaan. Ook werkgevers zijn bij een krappe arbeidsmarkt eerder geneigd om ongeschoolde of onvoldoende geschoolde werknemers aan te nemen. Op korte termijn lijkt dit een positieve ontwikkeling, maar op langere termijn kan dit leiden tot een toename van het voortijdig schoolverlaten. Daarnaast is het de vraag of de loopbaan van deze jongeren op langere termijn ook nog positief verloopt. De kans is groot dat zij, als de economie tegenzit of als ze te duur worden, als eerste plaats moeten maken voor jongeren die wel gekwalificeerd zijn. Het is dus voor de toekomst van deze jongeren van belang om ze ofwel langer op school te laten blijven en hun startkwalificatie te laten behalen of ervoor te zorgen dat ze via hun werkgever alsnog een startkwalificatie behalen. Om dit te kunnen bereiken is meer inzicht nodig in de motieven van jongeren om voortijdig hun opleiding te staken en/of niet te participeren op de arbeidsmarkt.

² TK 2002-2003, 23 972, nr. 26.

³ TK 2006-2007, 29 544, nr. 81.

⁴ zie: www.cbs.nl

⁵ Van een startkwalificatie is sprake wanneer een jongere beschikt over een HAVO- of VWO- diploma of een diploma op minimaal het tweede niveau van het MBO.

1.2 Onderzoeksvragen

Zowel het CBS, de Centra voor Werk en Inkomen (CWI), het Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen (UWV) als gemeenten leveren cijfers over jeugdwerkloosheid. Zij gaan echter uit van verschillende definities. Zo gaat het CBS uit van de beroepsbevolking. Hieronder verstaan zij personen die tenminste 12 uur per week werken of daar actief naar op zoek zijn en direct beschikbaar zijn. Het CWI telt het aantal niet-werkende werkzoekenden dat zich heeft ingeschreven voor een baan, terwijl het UWV en gemeenten uitgaan van personen met een uitkering.

Het ministerie van SZW heeft aangegeven dat de informatiebehoefte betrekking heeft op jongeren in de leeftijdsgroep van 15 tot 27 jaar. In het regeerakkoord van het nieuwe kabinet (Balkenende IV) wordt aangegeven dat er een leer/werkplicht zal worden ingevoerd voor jongeren tot 27 jaar. Indien een jongere hieraan niet meewerkt, kan de uitkering worden ingehouden. De verbreding van de leeftijd naar 27 jaar komt nog niet terug in het tot nog toe beschikbare cijfermateriaal. Dat richt zich op de categorie jongeren tot 23 jaar.

In het onderzoek worden twee groepen onderscheiden. De eerste groep bestaat uit jongeren van 15 tot 27 jaar die geen opleiding volgen en niet werken, maar die wel willen werken. Bij de tweede groep gaat het om jongeren van 15 tot 27 jaar die geen opleiding volgen en niet werken en dit ook niet willen. Daarnaast wordt onderscheid gemaakt naar het wel of niet hebben van een uitkering. Onderzocht wordt welke redenen deze groepen jongeren hebben om niet te participeren op de arbeidsmarkt en/of geen opleiding te volgen.

Vraagstelling

De overkoepelende vraagstelling van het onderzoek luidt als volgt:

Wat zijn de specifieke kenmerken en motieven van jongeren die niet werken en geen opleiding volgen?

Daarbij zijn de volgende deelvragen onderscheiden:

- Waarom zijn bepaalde jongeren werkloos? En welke achtergronden (leeftijd, geslacht, etniciteit, opleiding, sociaal economische status, ouderschap/zorgtaak) hebben zij?
- Waarom melden bepaalde jongeren zich niet op de arbeidsmarkt? En welke achtergronden hebben zij?
- Waarom volgen bepaalde jongeren geen opleiding? En welke achtergronden hebben zij?
- Waarom behalen bepaalde jongeren geen startkwalificatie? En welke achtergronden hebben zij?
- Waarom ontvangen bepaalde jongeren geen uitkering?
- Hoe komen degenen zonder uitkering rond?

Tevens is aandacht besteed aan de volgende aspecten: omloopsnelheid van jongeren in de uitkering; duur werkloosheid; positie op de reïntegratieladder (afstand tot

arbeidsmarkt); vrijstelling van sollicitatieplicht; en trajectdeelname (zorg/hulpverlening, sociale activering, arbeidsactivering en dergelijke).

1.3 Onderzoeksopzet

Om de gestelde onderzoeksvragen te beantwoorden hebben de volgende activiteiten plaatsgevonden: literatuurstudie; interviews met sleutelinformanten; en interviews met niet-participerende jongeren. Deze activiteiten, die hebben plaatsgevonden in de maanden mei tot en met juli 2007, worden hieronder nader toegelicht.

Literatuurstudie

Er is een uitgebreide literatuurstudie uitgevoerd, waarbij zowel nationale als internationale publicaties omtrent niet-participerende jongeren zijn geraadpleegd. Daarnaast zijn tevens lokale documenten verzameld. Ook zijn reeds uitgevoerde enquêtes en andere onderzoeken onder jongeren bestudeerd, die relevante gegevens kunnen bevatten. Deze literatuurstudie geeft meer inzicht in de achtergrondkenmerken van niet-participerende jongeren. Tevens is een beeld ontstaan van de activiteiten die reeds ondernomen worden om jongeren te motiveren deel te nemen aan een opleiding en/of de arbeidsmarkt.

Interviews sleutelinformanten

Verder hebben gesprekken plaatsgevonden met deskundigen op het gebied van jongerenparticipatie en anderszins betrokkenen bij risico- en probleemjongeren. Het betreft met name lokale medewerkers van relevante instellingen en organisaties in een drietal gebieden waar INTRAVAL reeds onderzoek uitvoert of onlangs heeft uitgevoerd onder jongeren. Het betreft Rotterdam (onderzoek naar problematisch softdrugsgebruik onder jongeren en onderzoek naar jonge dealers in hard- en softdrugs), Groningen (monitor risicojongeren en evaluatie project aanpak jongerenoverlast Vinkhuizen) en Friesland (onderzoek naar overlast en risicogedrag bezoekers 'hokken en keten').

In totaal hebben 18 gesprekken plaatsgevonden met 26 medewerkers van jongerenloketten, sociale diensten, jongerenwerkers, leerplichtambtenaren (verzuim tot 18 jaar), Regionale Meld- en Coördinatiepunten (voortijdig schoolverlaten 18-23 jaar), jeugdhulpverlening en opvangvoorzieningen.

Interviews niet-participerende jongeren

Om nog meer kwalitatieve informatie te verkrijgen dan op basis van een literatuurstudie en gesprekken met sleutelinformanten mogelijk is, zijn ter aanvulling (diepte-)interviews gehouden met jongeren zelf. In de bovengenoemde gebieden zijn in totaal 30 niet-participerende jongeren geïnterviewd. In Groningen is het werven van jongeren het meest voorspoedig verlopen. In totaal zijn daar 13 jongeren gesproken. In Friesland en Rotterdam zijn respectievelijk acht en negen jongeren geïnterviewd.

De gesprekken hebben face-to-face plaatsgevonden aan de hand van een vragenlijst met open en enkele gesloten vragen. De jongeren zijn benaderd via de lokale

sleutelinformanten.⁶ De gesprekken met de jongeren zelf zijn vooral gebruikt voor een nadere interpretatie en inkleuring van de resultaten uit het literatuuronderzoek en de interviews met deskundigen.

1.4 Leeswijzer

Het volgende hoofdstuk gaat dieper in op de redenen waarom bepaalde jongeren niet naar school gaan. Daarbij worden redenen om voortijdig met een opleiding te stoppen en redenen om niet terug te keren naar school afzonderlijk behandeld. Er wordt tevens ingegaan op mogelijke oplossingen en de achtergronden van de jongeren. Hoofdstuk 3 bespreekt de achtergronden en redenen van jongeren om niet te (willen) werken. Ook hier komen mogelijke oplossingsrichtingen ter sprake. Afgesloten wordt met hoofdstuk 4, waarin de belangrijkste conclusies worden weergegeven met de onderzoeksvragen als leidraad.

⁶ Helaas was de beschikbare tijd voor het onderzoek te kort om een steekproef uit bestanden van bijvoorbeeld het CWI of het jongerenwerk te trekken. Ook heeft geen uitgebreid veldwerk plaats kunnen vinden, waarbij jongeren zouden kunnen worden opgespoord die niet in bestanden voorkomen (omdat zij bijvoorbeeld in het geheel geen uitkering ontvangen of anderszins niet bij relevante instellingen bekend zijn).

2. GEEN OPLEIDING

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op jongeren die niet naar school gaan. Daarbij wordt onderscheid gemaakt naar jongeren die school voortijdig hebben verlaten en jongeren die niet meer terug naar school kunnen of willen. Allereerst worden de kenmerken en achtergronden van deze jongeren beschreven. Vervolgens worden de mogelijke redenen weergegeven voor het (voortijdig) afbreken van een opleiding, waarna mogelijke oplossingen om jongeren langer op school te houden of ze te bewegen terug te gaan naar school aan bod komen.

De weergegeven bevindingen zijn een combinatie van bestaande literatuur, gesprekken met sleutelinformanten en gesprekken met jongeren zelf. De informatie uit gesprekken met sleutelinformanten en jongeren wordt gebruikt als aanvulling op hetgeen in de literatuur is gevonden. Daar waar van toepassing worden in de tekst in een kader voorbeelden van geïnterviewde jongeren weergegeven.

In de literatuur komen verschillende inzichten en definities naar voren. Deze zijn niet altijd geheel eensluidend. In het resumé aan het einde van dit hoofdstuk worden de verschillende bevindingen met elkaar vergeleken en worden overkoepelende en terugkerende aspecten weergegeven.

2.1 Kenmerken

Bij het achterhalen van achtergronden van jongeren die niet naar school gaan, blijkt dat er in de literatuur verschillende omschrijvingen voor voortijdig schoolverlaten worden gehanteerd. Voortijdige schoolverlaters vormen een belangrijk deel van de jongeren die niet (meer) naar school gaan.

Soorten voortijdig schoolverlaten

Volgens de diplomadefinitie is een voortijdig schoolverlater een leerling die de opleiding waaraan hij/zij begonnen is verlaat zonder een diploma behaald te hebben (Steeg en Webbink 2006). Het leeftijdsaspect speelt hierbij derhalve geen rol. Sinds de notitie 'Een goed voorbereide start' (OCW 1993) wordt de startkwalificatiedefinitie van voortijdig schoolverlaten in Nederland gehanteerd. Deze definieert een voortijdig schoolverlater als volgt:

- een leerling die jonger is dan 23 jaar en zonder primaire startkwalificatie het onderwijs verlaat; óf:
- een leerling die jonger is dan 23 jaar en zonder reden meer dan een maand van school wegblijft.

Startkwalificatie

Er zijn twee hoofdroutes naar een startkwalificatie (Herweijer 2006). De ongeveer 40% van de jongeren die in het voortgezet onderwijs een HAVO- of VWO-opleiding volgen, haalt een startkwalificatie door die opleiding met een diploma af te sluiten. Voor een meerderheid van 60% loopt het traject naar een startkwalificatie

via het VMBO. Om een startkwalificatie te halen moeten deze leerlingen na het behalen van een VMBO-diploma overstappen naar het MBO, en daar een opleiding op minimaal het tweede niveau afronden. Er zijn met andere woorden verschillende groepen voortijdig schoolverlaters te onderscheiden (Herweijer 2006):

- HAVO/VWO-leerlingen die hun opleiding niet afmaken;
- VMBO-leerlingen die zonder VMBO-diploma uit het onderwijs vertrekken;
- VMBO-leerlingen die wel een diploma halen, maar niet de overstap naar het MBO maken;
- leerlingen die uitvallen in het MBO.

Absoluut en relatief verzuim

Verzuim in het onderwijs wordt op hoofdlijnen ingedeeld in absoluut en relatief verzuim (Batenburg e.a. 2006). Bij absoluut verzuim staat de leerling bij geen enkele school ingeschreven. Van relatief verzuim is sprake wanneer een leerling een (of meerdere) korte of langere perioden ongeoorloofd van school weg blijft. De leerplichtambtenaar bepaalt op basis van de burgerlijke stand- en de school-administraties regelmatig of er sprake is van absoluut verzuim. Onder de zogenoemde thuiszitters worden door Batenburg e.a. (2006) leerlingen tot en met 16 jaar verstaan, die twee maanden of langer van school verzuimen.

Respondent A

Respondent A, 15 jaar, is niet alleen thuis omdat ze spijbelt, maar ook omdat ze regelmatig van school wordt gestuurd. De schorsingen zijn soms het gevolg van het spijbelen, maar ook vanwege haar gedrag. De respondent geeft aan een grote mond te hebben, geen zin te hebben om huiswerk te maken en het niet te zien zitten op deze manier de laatst gevolgde opleiding af te maken. Bij de meeste lessen ging ze eerder weg, daar had ze geen zin in. Waarom ze geen zin had is voor haarzelf niet helemaal duidelijk. Wel blijkt dat haar moeder haar spijbelgedrag niet erg vindt. Er is bovendien weinig vanuit school zelf ondernomen om haar haar opleiding te laten afmaken, aldus de respondent.

Als oorzaak voor het thuiszitten wordt door leerplichtambtenaren regelmatig de procedure rond de indicatiestelling genoemd (Batenburg e.a. 2006). Deze zou te lang duren en omgeven zijn met een ingewikkelde bureaucratie. Daarnaast geven leerplichtambtenaren aan dat leerlingen die de leerlinggebonden financiering (LGF) indicatie uiteindelijk niet krijgen, nauwelijks te plaatsen zijn (waardoor deze leerlingen thuis zitten). Absoluut verzuim is vaak het gevolg van administratieve fouten die gemaakt worden bij verhuizingen en schoolwisselingen. In de grote steden wordt absoluut verzuim soms veroorzaakt doordat ouders, veelal afkomstig uit economisch minder ontwikkelde landen, niet weten dat hun kind naar school moet. Leerlingen aan het eind van de leerplichtige leeftijd verzuimen het vaakst en zitten het vaakst thuis, meestal omdat ze geen zin aan school of aan verder leren hebben. Deze leerlingen hebben vaak een slechte schoolloopbaan achter de rug en

in hun omgeving heerst soms een anti-school cultuur. In veel gevallen zal het thuiszitten tot voortijdig schoolverlaten leiden (Batenburg e.a. 2006).

Opstappers en risicjongeren

Eimers (2006) maakt onderscheid tussen een grote groep uitvallers die te kenmerken zijn als 'opstappers' en een kleinere groep waarvoor de term 'risicjongeren' het meest passend is. De opstappers – bijna tweederde van de schoolverlaters – zijn jongeren die vastlopen in het onderwijs en op den duur de voorkeur geven aan werk boven school. Zij stappen op, deels uit vrije keuze en deels uit onvrede met school.

Respondent B

Respondent B is te kenmerken als een 'opstapper' in de terminologie van Eimers. Hij is 17, heeft geen startkwalificatie maar heeft wel een VMBO-opleiding afgerond. Hij heeft geen zin meer om nog een andere opleiding te doen, daar voelt hij zich te oud voor en hij zou liever aan het werk willen. Hij zit echter sinds een half jaar werkloos thuis. De reden die hij hiervoor aanvoert is een verhuizing die op korte termijn zal plaatsvinden. Zijn ouders zijn onlangs gescheiden waardoor niet lang geleden al een verhuizing heeft plaatsgevonden. De huidige woning is echter niet geschikt. Hij wil afwachten waar hij straks komt te wonen en dan van daaruit gaan solliciteren op een baantje in de buurt. Naast deze verhuizing zijn er geen andere redenen waarom deze respondent niet aan het werk is.

De opstappers hebben meestal wel hun VMBO-diploma gehaald en hebben niet te maken met veel en complexe problemen. Dat ligt anders bij de 'risicjongeren'. Dit zijn jongeren met meerdere problemen. Niet alleen op het gebied van schoolprestaties, maar ook in de persoonlijke sfeer, bijvoorbeeld in de thuissituatie.

Respondent C

Respondent C kan volgens de definiëring van Eimers worden omschreven als een 'risicjongere'. Deze respondent van 18 jaar oud is sinds zijn stage enkele maanden geleden begon, niet meer op school geweest. De stage vond hij zodanig saai dat hij daar al snel na de start niet meer naar toe is gegaan. Hij heeft in het recente verleden een taakstraf gehad en is (in zijn eigen woorden) te lui om zelf een andere stageplek of een baan te zoeken. Daarbij geeft hij aan ook onvoldoende te zijn opgeleid om überhaupt een redelijke baan te vinden. Zijn ouders vertelt hij nauwelijks iets over zijn situatie. Zij weten bijvoorbeeld ook niet dat hij regelmatig drinkt en blowt.

Typologie AKA-deelnemers

Sinds 2004 kent het MBO het kwalificatieprofiel Arbeidsmarktgekwalificeerd Assistent (AKA). Het profiel biedt scholen de mogelijkheid om een brede opleiding aan te bieden op MBO-niveau 1. De opleiding is bedoeld voor deelnemers die

anders dreigen uit te vallen. Er wordt een typologie van AKA-deelnemers onderscheiden die van toepassing kan zijn op niet-participerende jongeren. Het gaat om de volgende indeling:

- Het belangrijkste kenmerk van de Niet-kunner is dat hij niet het leervermogen heeft om een startkwalificatieniveau te halen. Voor de Niet-kunner is AKA het hoogst haalbare niveau. Overigens is de Niet-kunner geen echte probleemjongere met allerlei gedrags- en sociaal-emotionele problemen.¹
- De Verhinderde heeft misschien wel de capaciteiten om een startkwalificatie te halen, maar wordt daar in belemmerd. Oorzaak zijn vaak zware en complexe persoonlijke problemen. Dit is het type met een lange voorgeschiedenis van problemen, vaak zonder VMBO-diploma.
- De Zoeker is de weg kwijt in het onderwijs. Hij heeft geen duidelijk beeld van een studie of beroep dat hij zou willen. Vaak is de Zoeker gestart met een opleiding en weer gestopt, zonder perspectief op een vervolg. De Zoeker heeft weinig zin meer in school en denkt erover om op te stappen.
- Ook de Anders-kiezer is het spoor bijster in het onderwijs. Maar anders dan de Zoeker weet hij wél wat hij wil: niet meer naar school. De Anders-kiezer kiest voor iets anders, meestal voor werken. Net als de Zoeker is de Anders-kiezer iemand die in principe wel de capaciteit heeft om een startkwalificatie te halen.
- De Herstarter ten slotte is een relatief nieuw soort AKA-deelnemer. De Herstarter is ouder dan 23 jaar en komt via een reïntegratietraject in de AKA-opleiding terecht. Voor hem is de AKA-opleiding een nieuwe start in het onderwijs na een langere periode van werk en/of werkloosheid.

Vergelijkbaar met de AKA typologie heeft een welzijnsinstelling in Friesland zes profielen opgesteld aan de hand waarvan jongeren kunnen worden ingedeeld. Het gaat om de volgende profielen:²

- de twijfelende jongere: heeft geen zware problemen, beschikt over de nodige zelfsturingvaardigheden en zelfverzekerdheid en zal daardoor makkelijk weer de draad op kunnen pikken;
- de gemotiveerde jongere: is gemotiveerd, heeft wel problemen, maar erkent deze wel en wil meewerken aan het verbeteren van de eigen situatie;
- de teruggetrokken jongere: heeft een slachtofferhouding; zegt ja maar doet nee, is onzeker en beschikt over weinig zelfsturingvaardigheden;
- de onbereikbare jongere: heeft een onwillige houding, is vaak wat onbeschoft en vijandig, heeft vaak te maken gehad met justitie;
- de basisloze jongere: is bereidwillig, maar kan het niet aan, heeft geen structuur en geen zelfsturingvaardigheden;
- licht verstandelijke gehandicapten: hebben een IQ tussen de 70 en 85.

Demografische kenmerken

In een onderzoek van Brandsma e.a. (2005) laten demografische analyses zien dat de groep voortijdig schoolverlaters vooral bestaat uit:

¹ Dit type jongere komt overigens vaak voor. Dat blijkt zowel uit de literatuur als uit de praktijkervaringen van de door ons geïnterviewde sleutelinformanten.

² Deze profielen zijn opgesteld op basis van de jongeren waarmee de trajectbegeleiders van deze instelling, Tempaan Welzijn, in aanraking komen in de regio Sneek-Zuidwest Friesland.

- iets meer jongens dan meisjes;
- leerlingen die ouder zijn dan 17 jaar;
- relatief veel allochtone leerlingen;
- leerlingen die voor minstens een derde deel uit het MBO afkomstig zijn.

Ook Steeg en Webbink (2006) geven aan dat voortijdig schoolverlaten vaker voorkomt onder allochtonen dan onder autochtonen. Van de niet-schoolgaande jongeren tussen de 15 en 24 jaar had in 2004 62% van de autochtonen een startkwalificatie, tegenover 46% van de niet-westerse allochtonen (CBS 2005). Met behulp van gegevens van het Sociaal en Cultureel Planbureau (2001) is bekeken in hoeverre de kans op uitval voor een bepaalde groep leerlingen uit het voortgezet onderwijs afwijkt van diezelfde kans in een gekozen referentiegroep, rekening houdend met verschillen in overige kenmerken. Uit de analyse volgt dat de volgende factoren een grotere kans op uitval opleveren:

- lage CITO eindscore in het basisonderwijs;
- laagopgeleide ouders (leerlingen van wie de hoogst opgeleide ouder basisonderwijs of MAVO heeft, hebben een hogere kans op uitval dan leerlingen van wie de hoogst opgeleide ouder een HAVO, VWO of MBO heeft afgerond);
- afkomstig uit eenoudergezinnen;
- woonachtig in de grote steden (leerlingen in de vier grote steden (G4) hebben een hogere kans op uitval dan leerlingen in gemeenten met minder dan 100 000 inwoners).

Elk van deze factoren heeft een zelfstandige invloed op voortijdig schoolverlaten. Vooral als er sprake is van een cumulatie van deze factoren neemt de kans op voortijdig schoolverlaten (sterk) toe.

Geslacht en leeftijd

Uit de Regionaal Meld- en Coördinatiepunt (RMC)-Analyse 2004 blijkt dat voortijdig schoolverlaten enigszins vaker voorkomt onder mannelijke leerlingen dan onder vrouwelijke leerlingen (Van Tilborg en Van Es 2005). Van de voortijdige schoolverlaters van wie het geslacht bekend is, is in het schooljaar 2003/2004 54% man (Steeg en Webbink 2006). CBS enquêtécijfers wijzen echter op een aanzienlijk groter verschil in voortijdig schoolverlaten tussen mannen en vrouwen (CBS 2005). In 2004 had 33% van de niet-schoolgaande 15-24 jarige vrouwen geen startkwalificatie, tegenover 47% van de mannen. Voortijdig schoolverlaten komt relatief vaak voor bij oudere (niet-leerplichtige) leerlingen: 80% van de voortijdige schoolverlaters van wie de leeftijd bekend is, is tussen de 17 en 22 jaar. Nog eens 13% is 16 jaar, terwijl 7% van de geregistreerde voortijdige schoolverlaters jonger dan 16 jaar (ofwel volledig leerplichtig) is (Van Tilborg en Van Es 2005).

Leerlingen met ongeschoolde ouders en leerlingen van allochtone herkomst lopen een verhoogd risico van voortijdig schoolverlaten, terwijl ook het perspectief voor leerlingen uit eenoudergezinnen en van leerlingen in de vier grote steden ongunstig is (Herweijer 2006). Het percentage jongens dat het onderwijs voortijdig de rug toekeert is groter dan het percentage meisjes. Verder heeft het niveau waarop leerlingen het voortgezet onderwijs binnenkomen een sterk voorspellende waarde: hoe lager het prestatieniveau (Cito-toetscore) en hoe lager het door de basisschool

afgegeven schooladvies, des te groter de kans op voortijdig schoolverlaten. De verschillen tussen groepen leerlingen zijn het grootst bij ‘prioritaire’ voortijdig schoolverlaters die geheel zonder diploma uit het onderwijs zijn vertrokken.³ Bij de overige voortijdig schoolverlaters (wel een VMBO-diploma, geen startkwalificatie) spelen de etnische herkomst, het aantal ouders in het gezin en de woongemeente een geringe of geen rol. Bekend is dat leerlingen uit minderheden eenmaal in het bezit van een diploma evenveel, zo niet vaker, doorstromen naar een vervolgopleiding als autochtone leerlingen (SCP/CBS/WODC 2005). De bottleneck zit bij deze leerlingen in het traject dat voorafgaat aan het VMBO-diploma (Herweijer 2006).

Multiprobleem jongeren

De voor ons onderzoek geïnterviewde sleutelinformanten geven aan dat de jongeren die niet naar school gaan, voortijdig zijn uitgevallen en/of niet terug willen naar school door meerdere problemen gelijktijdig worden gekenmerkt. Ze hebben niet alleen problemen op school, maar ook op het gebied van wonen, werken en sociale relaties. Hieraan ligt een gemeenschappelijke oorzaak ten grondslag. Meestal betreft het gedragsproblemen. Achtergrondkenmerken van de jongeren die door meerdere sleutelinformanten worden genoemd en zich vaak gecombineerd voordoen zijn de volgende.

Opleiding

- uiteindelijk wordt door deze jongeren hooguit een VMBO-niveau gehaald
- deze jongeren hebben veelal meerdere opleidingen kortstondig gevolgd

Etniciteit

- de etniciteit van deze jongeren is meestal een afspiegeling van de bevolkingsopbouw in de regio waaruit ze afkomstig zijn⁴

Geslacht

- onder deze jongeren is de meerderheid van het manlijke geslacht, hoewel het aantal meiden c.q. vrouwen (met name tienermoeders) lijkt toe te nemen

Thuisituatie

- een ruime meerderheid van deze jongeren wordt gekenmerkt door een lastige of problematische thuisituatie (geen discipline, geen veilige basis, laag niveau, middelengebruik)
- vaak ontbreekt het de jongeren aan een rolmodel, normaal voorbeeldgedrag (de problematiek van schooluitval en niet werken vindt vaak generatie op generatie plaats)

³ Een deel van de voortijdige schoolverlaters wordt aangemerkt als prioritair. In dat geval gaat het om diegenen die zonder diploma VBO of MAVO of met minder dan 3 jaar HAVO/VWO het (voortgezet) onderwijs geheel verlaten.

⁴ Het absolute aantal allochtonen onder de voortijdige schoolverlaters ligt met andere woorden in Rotterdam vele malen hoger dan in Friesland. Sleutelinformanten geven echter niet aan dat allochtonen ook relatief vaker voorkomen onder de voortijdig schoolverlaters dan autochtonen.

Middelengebruik

- een ruime meerderheid van deze jongeren gebruikt softdrugs (een onderschat probleem volgens enkele sleutelinformanten)

Gedragsproblemen

- de jongeren hebben veelal autoriteitsproblemen
- ze worden gekenmerkt door gedragsproblemen waardoor ze de consequenties van het eigen handelen niet overzien, genoemde voorbeelden zijn ADHD, PDD-NOS en posttraumatisch stressyndroom
- een deel van de jongeren heeft veelvuldig contact met politie en justitie

Schulden

- vanaf hun 18e lopen de schulden bij deze jongeren vaak snel op, het betreffen schulden bij telefoonmaatschappijen, ziektekostenverzekeringen, thuiswinkelbedrijven en de Informatie Beheer groep⁵

2.2 Redenen

Bij de redenen van jongeren om niet (weer) naar school te gaan, wordt een onderverdeling gemaakt in redenen voor verzuim, reden voor voortijdig schoolverlaten en redenen voor het niet terugkeren naar school.

Verzuim

Thuiszitters zijn door Veneman (1999) ‘ontdekt’ in de context van de verwijzingsproblematiek rond het speciaal onderwijs. Kinderen die geïndiceerd zijn voor speciaal onderwijs zitten soms thuis omdat ze op een wacht- of plaatsingslijst staan. Dit komt eind jaren 90 vaker voor dan dat er op beleidsniveau op dat moment wordt vermoed. Soms hebben thuiszitters een licht verstandelijke handicap, meestal in combinatie met gedragsproblemen (Radema e.a. 2003). Dat leerlingen thuis zitten kan ook komen doordat ze het onderwijs aan de andere leerlingen in de klas verstoren. Hierdoor zijn ze moeilijk of zelfs niet plaatsbaar in het reguliere onderwijs. Hun problemen zijn echter vaak (net) niet ernstig genoeg voor een indicatie voor het speciaal onderwijs. Deze kinderen vallen dan tussen wal en schip, tussen het reguliere en speciale onderwijs: niemand wil of kan ze hebben omdat ze lastig zijn of onvoldoende extra financiële middelen meekrijgen.

Oorzaken voor thuiszitten zijn volgens Batenburg e.a. (2006) gebrek aan motivatie en inzet (37%), gevolgd door gedragsproblemen (13%). De medische problemen (6%) en een problematische thuissituatie (5%) worden ook regelmatig opgegeven. Ongeveer 1% van het verzuim is aan wachtlijsten te wijten (Batenburg e.a. 2006).

⁵ In de gesprekken met sleutelinformanten komt een aantal keren naar voren dat sommige jongeren de studiefinanciering als inkomen zien en, wanneer blijkt dat ze al enige tijd niet naar school zijn geweest, in de problemen komen wanneer ze deze moeten terugbetalen aan de Informatie Beheer groep.

Door ons geïnterviewde jongeren geven aan dat de schooltijden en aanwezigheidsplicht vaak te vrijblijvend zijn. Afwezigheid valt nauwelijks op en er worden geen consequenties aan verbonden. Hierdoor wordt, aldus de geïnterviewde jongeren, het verzuim vaak in de hand gewerkt.

Voortijdig schoolverlaten

Volgens Borghoust-van de Pas en Evers (2007) is er veel onderzoek gedaan naar de oorzaken van voortijdig schoolverlaten. Zij onderscheiden een drietal factoren die een rol spelen bij voortijdig schoolverlaten. Het betreft:

- Persoonlijke factoren: houding ten aanzien van school, motivatie, beperkingen om te leren, verwachtingen ten aanzien van school en toekomst.
- Gezins- en thuissituatie: gezinssamenstelling, werkloosheid ouder(s), materiële belemmeringen, opvoedingsstijl, gebrek aan positieve rolvoorbeelden.
- Schoolfactoren: schoolklimaat, relatie leraar-leerling, schoolgrootte, schooltype- en niveau.

Respondent D

Respondent D is één van de voorbeelden waarbij persoonlijke factoren een duidelijke rol hebben gespeeld. Hij vond het op zich wel leuk op school, maar heeft geen enkele opleiding afgemaakt. Hij heeft op vele verschillende basisscholen gezeten. Het voortgezet onderwijs verliep niet goed, hij werd weggestuurd na ruzies en het niet nakomen van afspraken. Hij accepteert naar eigen zeggen geen gezag en heeft moeite met verplichtingen. Vanaf zijn 16e is hij niet meer naar school geweest. Hij wou liever geld verdienen en had geen zin meer in school. Gedurende zijn schooltijd spijbelde hij veel, hij blowde dan en hing wat rond met vrienden. De leerplichtambtenaar had weinig invloed op hem. Hij heeft er weinig behoefte aan weer naar school te gaan, want hij is bang dat het toch weer mis loopt. Bovendien geeft hij aan dat je met werken geld kunt verdienen en met naar school gaan niet.

Redenen onder allochtone voortijdige schoolverlaters

Met het inwerking treden van de RMC-wet (2001) hebben de 39 contactgemeenten in Nederland de taak de regionale meld- en coördinatiefunctie uit te voeren (Derrick e.a. 2003). Alkmaar is zo'n contactgemeente, die zorg moet dragen voor een sluitende melding en registratie van uitvallers en de samenwerking tussen relevante instellingen stimuleert, organiseert en bewaakt. De niet-leerplichtige voortijdig schoolverlaters die gemeld worden, worden aangeschreven om hun huidige bezigheden (volgt men alsnog een opleiding, heeft men werk, is men werkloos of iets anders gaan doen) te achterhalen. In een onderzoek in opdracht van de gemeente Alkmaar wordt speciaal aandacht besteed aan allochtone voortijdige schoolverlaters (Derrick e.a. 2003). Redenen om te stoppen die in dit onderzoek naar voren komen, maar niet af lijken te wijken van redenen onder autochtone jongeren, zijn:

- inhoud van de opleiding: niet interessant, viel tegen, verkeerde keuze;
- de zwaarte van de opleiding: te moeilijk, twee keer blijven zitten;

- gebrek aan motivatie: geen zin meer, ruzies met leraren;
- persoonlijke omstandigheden: familieomstandigheden, psychische problemen, kinderen krijgen;
- schoolklimaat: te massaal, slechte organisatie, slechte communicatie;
- aantrekkingskracht arbeidsmarkt;
- anders: weet niet wat ik wil, kan nu de opleiding niet betalen.

Oorzaak en gevolg

Voortijdig schoolverlaten is ook volgens Van Lieshout (2003) zelden terug te voeren op één oorzaak, meestal zijn er meerdere redenen. Bovendien zijn er volgens jongeren zelf vaker pushfactoren (krachten die hen de school uitduwen) dan pullfactoren (krachten die hen van school wegtrekken). De wisselwerking tussen persoonlijke kenmerken en schoolkenmerken is het meest bepalend voor de onderwijsloopbaan van een leerling. Oorzaak en gevolg zijn daarbij niet altijd makkelijk te identificeren. Als een jongere zegt leren saai, vervelend en nutteloos te vinden, dan is het moeilijk om onderscheid te maken tussen zijn karakter en gebrek aan ambitie enerzijds en de manier van lesgeven en het schoolklimaat anderzijds (Van Lieshout 2003). Risicofactoren die door Van Lieshout worden onderscheiden zijn:

- milieu waarin aan schoolprestaties en diploma's weinig belang wordt gehecht;
- thuissituatie waarin weinig kennis over of interesse voor het onderwijssysteem is;
- thuissituatie waarin weinig advies en ondersteuning plaatsvindt, weinig hulp bij huiswerk en dergelijke;
- veel vrienden buiten school (zeker als spijbelen onder vriendengroep vaker voorkomt);
- oudere vrienden die werken (of een criminele carrière hebben) en in luxe leven;
- individuele aspecten zoals probleemgedrag, psychische stoornis, chronische ziektes, gebrek aan sociale vaardigheden en een geschiedenis van gepest worden.

Motivatieproblematiek

Klomp e.a. (2002) noemen als achtergrond bij motivatieproblematiek de volgende aspecten:

- persoonlijke problematiek: ernstige sociale en emotionele problemen en psychopathologie, emotiedispositie;
- problematische thuissituatie: conflicten, echtscheiding, psychiatrische problematiek, langdurige werkloosheid van een ouder⁶;
- gebrek aan zelfvertrouwen, negatieve ervaringen en mislukkingen, minderwaardigheidsgevoelens, passiviteit en gevoelens van apathie;
- geen probleembewustzijn, probleemontkenning, durven confrontatie met zichzelf niet aan, zichzelf overschreeuwen, bravouregedrag;
- gebrek aan frustratietolerantie, geen doorzettingsvermogen;
- negatieve ervaringen met school en het schoolse leren;

⁶ Hierbij wordt opgemerkt dat de gerichtheid op het thuisfront ook een vorm van vermijdingsgedrag kan zijn. Door de gerichtheid op iets anders hoeft de jongere niet met zichzelf aan de slag.

- sterke binding met 'verkeerde' vrienden, negatieve labeling en sociale isolering;
- negatieve houding ten opzichte van hulpverlening, door bijvoorbeeld dwanghulp in het verleden en andere negatieve ervaringen;
- gericht zijn op andere dingen, wanneer jongere zich niet kan vinden in doelen en activiteiten die van hem worden verwacht;
- verwevenheid met adolescentieproblematiek: sterke drang naar zelfbepaling.

Motivatieproblematiek kan volgens Klomp e.a. (2002) bestaan in 'niet kunnen', 'niet willen', 'niet durven' of 'niet weten'.

Respondent E

Respondent E, 23 jaar, kampt met motivatieproblemen. Hij heeft op meerdere basisscholen gezeten alvorens hij uiteindelijk het (speciaal) basisonderwijs achter zich kon laten. Vervolgens heeft hij twee verschillende vormen van voortgezet onderwijs voortijdig verlaten. Vanaf zijn 16e jaar is hij in het geheel niet meer naar school gegaan. Enerzijds werd hij vaak weggestuurd, anderzijds had hij zelf ook weinig zin in school. Hij heeft moeite met verplichtingen, waardoor er op school altijd problemen ontstonden. Inmiddels heeft hij het idee dat het misschien wel goed zou zijn om een praktijkgerichte opleiding te doen, maar hij denkt dat hij dat toch niet kan opbrengen of dat het toch weer misgaat, aangezien hij geen enkele opleiding echt succesvol heeft afgerond.

Brandsma e.a. (2005) constateren dat de mogelijke verklaringsgronden voor voortijdig schoolverlaten op diverse niveaus worden gezien, namelijk:

- de samenleving, waaronder de aantrekkingskracht van de arbeidsmarkt (pullfactoren);
- het selectieve onderwijssysteem en de financiering daarvan (outputbekostiging);
- de school (didactiek, pedagogisch schoolklimaat);
- het ouderlijk milieu (opleiding en etnische achtergrond);
- persoonlijke kenmerken van het individu (persoonlijkheid, ambitie, faalangst en dergelijke).

Subjectieve en objectieve redenen

Op de vraag aan de jongeren om zelf oorzaken aan te geven voor het voortijdig schoolverlaten, ofwel de subjectieve redenen, noemen ze bijna allemaal meer dan één reden (Brandsma e.a. 2005). Persoonlijke redenen worden het vaakst genoemd, gevolgd door motivatieproblemen. De zwaarte van de opleiding en omgangsproblemen met medeleerlingen worden het minst vaak genoemd. Tijdens de interviews hebben trajectbegeleiders van RMC en Jongerenloket een indruk kunnen krijgen van de oorzaken van het voortijdig schoolverlaten van de jongeren (Brandsma e.a. 2005). De grootste risico's moeten naar de mening van de trajectbegeleiders gezocht worden in de huiselijke sfeer (voor 44% van de jongeren de belangrijkste risicofactor). Veelal gaat het dan om problemen die te maken hebben met verbroken, verstoorde of nieuwe relaties tussen ouders en partners en de positie van de jongere daarbinnen. Voor een aantal jongeren geldt dat ze van jongs

af aan in aanraking zijn geweest met de jeugdhulpverlening doordat sprake was van mishandeling, verslaving van de ouders en/of verwaarlozing. In 21% van de gevallen noemen de trajectbegeleiders de situatie op school als de belangrijkste oorzaak voor het voortijdig schoolverlaten. Veelal wordt aangegeven dat er onvoldoende ondersteuning van de school was bij leer- en concentratieproblemen, motivatieproblemen (verkeerde schoolkeuze) en conflicten (gepest worden, maar ook ruzie met leraren). Ook met de ziekte van sommige schoolverlaters zou achteraf gezien te weinig rekening zijn gehouden. Opvallend is dat veel jongeren aangaven dat de school nalatig was bij verzuim: het was huns inziens te makkelijk om van school weg te blijven.

Uit onderzoek onder jongeren in Almere blijkt dat een voorname reden voor voortijdig schoolverlaten is dat jongeren geen zin meer hebben in school (Grootscholte 2006). Verder zijn er drie inhoudelijke redenen te onderscheiden:

- de jongere wil liever aan het werk;
- de jongere is gestopt met de opleiding vanwege persoonlijke problemen;
- de jongere is gestopt met de opleiding omdat deze niet voldeed aan de verwachtingen.

Deze redenen zijn ook voorgelegd aan de door ons geïnterviewde jongeren. Aangezien de meeste jongeren meerdere opleidingen voortijdig hebben afgebroken hebben sommigen ook meerdere antwoorden gegeven. De meest genoemde reden onder de door ons geïnterviewde jongeren is 'persoonlijke belemmeringen' (39%). Hieronder moet worden verstaan: ziekte, handicap, zorg voor kinderen en/of huishouden, maar ook verslaafde ouder(s), overlijden van ouder(s), psychisch disfunctioneren en (aanzienlijke) gedragsstoornissen. Daarna wordt relatief vaak (29%) genoemd het 'geen zin meer hebben in school' en 'de opleiding voldeed niet aan de verwachtingen' (20%). 'Liever aan het werk willen' is bij 8% van de afgebroken opleidingen de reden geweest, terwijl 4% een andere reden had. Dit had bijvoorbeeld te maken met pesten en financiële redenen.

Vier dimensies

Rijken en Harms (2002) hebben een onderzoek uitgevoerd met als doel het inventariseren en kwantificeren van factoren die de kans op een problematische schoolloopbaan, criminaliteit of maatschappelijke uitsluiting beïnvloeden gedurende de schoolloopbaan van jongeren. Er wordt daarbij onderscheid gemaakt tussen risicofactoren op vier verschillende dimensies: individu, gezin, school en buurt. De meeste risicofactoren die Rijken en Harms in de literatuur vonden zijn factoren op individueel niveau. Deze factoren kunnen worden onderverdeeld naar primaire factoren en secundaire factoren. De secundaire factoren hebben niet per se een directe invloed op schooluitval, criminaliteit of maatschappelijke uitval, maar kunnen wel een effect hebben op primaire risicofactoren. Als secundaire individuele factoren worden onderscheiden: etniciteit; IQ; en (psychische) gezondheid. Als primaire factoren gelden: sociale vaardigheden; sociaal-emotionele problemen; zelfvertrouwen; motivatie; slechte concentratie; laag ambitieniveau; werkhouding; taalachterstand; leeftijd schoolaanvang; hekel hebben aan school; en zittenblijven. Rijken en Harms (2002) komen tot de conclusie dat allochtonen een grotere kans

hebben op een problematische schoolloopbaan met name vanwege de onmiddellijke achterstand bij aanvang van het basisonderwijs.

Voor primaire risicofactoren is het moeilijker om aan cijfermateriaal te komen dan voor secundaire factoren en het verband met primaire factoren. Taalachterstand en in mindere mate rekenachterstand blijken bij aanvang van het basisonderwijs al een grote risicofactor. Dit heeft invloed op de gehele vervolgloopbaan. Kinderen met leervertraging (achterstand) spijbelen gemiddeld frequenter. Zittenblijven en een lage motivatie verhogen de kans op criminaliteit en spijbelen. Spijbelen is op het einde van het basisonderwijs en in het voortgezet onderwijs een belangrijke risicofactor. Spijbelen verhoogt op zijn beurt de kans op voortijdige schooluitval (Rijken en Harms 2002).

Door sleutelinformanten die door ons zijn geïnterviewd wordt aan alle bovengenoemde redenen toegevoegd dat veel voorkomende gedragsproblemen (vaak in het autistisch spectrum) zich veelal al manifesteren in het basisonderwijs, maar dat deze escaleren in de pubertijd. Jongeren zelf noemen overigens ook aspecten als het gebrek aan afwisseling tijdens opleidingen. Anderen zeggen vaak ruzie te hebben gehad op school en soms van school te zijn gestuurd. Het was volgens hen niet hun eigen keuze om de school te verlaten. Ook het worden gepest door medeleerlingen is voor enkele geïnterviewde jongeren de aanleiding geweest niet meer naar school te willen gaan. Eén geïnterviewde jongere kan geen opleiding (meer) volgen omdat hij vanwege het ontbreken van een verblijfsvergunning geen studiefinanciering kan krijgen. Onder de door ons geïnterviewde jongeren komt het overigens ook een aantal keer voor dat zwangerschap of ouderschap (zowel bij meisjes als jongens) het voortijdig schoolverlaten heeft veroorzaakt. Andere genoemde redenen zijn problemen thuis, veel blowen en alcohol drinken om problemen te verdoezelen (maar daardoor niet in staat zijn op tijd naar school te gaan, huiswerk te maken en dergelijke), een tegenvallende opleiding of een te hoog niveau van de opleiding.

Eimers (2006) heeft de oorzaken van voortijdig schoolverlaten eveneens uit diverse onderzoekspublicaties verzameld en weergegeven. Daarbij hanteert hij de driedeling 'persoonlijke factoren', 'gezin en thuissituatie' en 'schoolfactoren'. De genoemde factoren hangen statistisch samen met voortijdig schoolverlaten en worden vaak gebruikt als voorspellers voor uitval of mindere schoolprestaties. Het gaat om de volgende aspecten.⁷

- Persoonlijke factoren: houding ten aanzien van school; verwachtingen ten aanzien van school en toekomst; motivatie; vermogen om te leren; beperkingen om te leren; gedrag (orde verstorend); schoolresultaten en zittenblijven; stressful life events; spijbelen; geslacht, leeftijd en etniciteit; en urbanisatiegraad.

- Gezin en thuissituatie: gezinssamenstelling; werkloosheid ouders; materiële belemmeringen; verhuismobiliteit; sociaal-economische status; de schooltaal als moedertaal; opvoedingsstijl ouders; ondersteuning voor het leren; aansluiting thuiscultuur - schoolcultuur; en peer groups.

⁷ Voor de bijbehorende literatuurverwijzingen (merendeels uit de jaren negentig van de vorige eeuw) wordt verwezen naar Eimers (2006).

- Schoolfactoren: schoolklimaat; relatie leraar - leerling; schoolgrootte; schooltype en -niveau; door de school getroffen maatregelen / preventieve methoden; en niet aansluitende schoolculturen.

Eimers trekt de conclusie dat een model met een micro/mesokarakter het beste beschrijft wat de oorzaken van voortijdig schoolverlaten zijn. In het hart van zijn model staat de fit tussen leerling en school. Deze fit komt tot stand onder invloed van zowel leerling- als schoolgebonden (risico)factoren. Deze factoren worden op hun beurt beïnvloed door een bredere maatschappelijke context. De fit tussen leerling en school is voortdurend in beweging. Op de tijdslijn doen zich gebeurtenissen voor die de fit in gevaar kunnen brengen. Uiteindelijk kan de keten van gebeurtenissen leiden tot uitval.

Niet terug naar school

De maatschappelijke definitie van schooluitval luidt dat een eenmaal aangevangen opleiding niet wordt afgerond en dat de leerling/student de onderwijsinstelling verlaat (In 't Veld 2005). De technische, administratieve definitie van schooluitval is dat een jongere onder de 23 jaar zonder startkwalificatie het onderwijssysteem verlaat. De oorzaken van schooluitval zijn volgens In 't Veld velerlei:

- de leerling heeft een aantrekkelijker activiteitenpakket gevonden, bijvoorbeeld werk;
- de leerling is niet meer gemotiveerd de opleiding voort te zetten;
- de leerling is vanwege psychische of sociale problemen niet meer in staat om de opleiding voort te zetten;
- de leerling wordt door het onderwijsinstituut verzocht om de opleiding te verlaten, bijvoorbeeld als gevolg van onvoldoende prestaties, wangedrag en/of disfunctioneren.

In de praktijk is doorgaans een combinatie van deze oorzaken aan de orde.

In 't Veld (2005) geeft aan een aantal causale schema's te kunnen ontwerpen die weergeven welke levenslopen samenhangen met beëindigen of onderbreken van de schoolloopbaan. De voornaamste oorzaken van suboptimale schoolloopbanen zijn:

- opgelopen taal- en andere leer-achterstanden als gevolg van ouderlijk milieu;
- onvoldoende motivatie om opleiding te voltooien, bijvoorbeeld omdat andere tijdbesteding aantrekkelijker is;
- verkeerd gemaakte keuzen met betrekking tot opleidingen met voornoemde demotivatie als gevolg;
- gebrek aan talent.

Risico's op schoolniveau

In de literatuur zijn er verder verschillende risicofactoren op schoolniveau te onderscheiden (Rijken en Harms 2002). Het is voor een school van belang op de hoogte te zijn van de eigen leerlingpopulatie en de risicogroepen die zich daarin bevinden. Daarnaast zijn er ook schoolkenmerken die samenhangen met de kans op voortijdige schooluitval, criminaliteit en maatschappelijke uitsluiting van de leerlingen. Sommige van deze schoolkenmerken hangen samen met specifieke risicogroepen, terwijl andere schoolkenmerken de gehele leerlingpopulatie betreffen. Ook hier hebben Rijken en Harms geprobeerd de risicofactoren uit te splitsen naar secundaire en primaire risicofactoren. Het verschil hiertussen is op dit

niveau vaak minder eenduidig dan op individueel niveau. Aangetroffen secundaire risicofactoren op schoolniveau zijn 'zwarte' scholen, klas- en instellingsgrootte en personeelstekort. Primaire risicofactoren zijn professionaliteit van de opvang, doorgaande lijn/overgangen, over-advisering, individuele begeleiding en schoolklimaat. Op basis van cijfers of indicaties lijkt van de secundaire risicofactoren binnen scholen het personeelstekort relatief vaak voor te komen en nog steeds toe te nemen. Er bestaat een samenhang tussen de ernst van het personeelstekort en zwarte scholen: op zwarte scholen is het personeelstekort groter. De belangrijkste problematiek op schoolniveau is de doorgaande lijn in de overgangen en de aandacht en tijd die er is voor individuele begeleiding. Deze laatste factor wordt beïnvloed door personeelstekort en de grootte van de instellingen.

Risico's op gezins- en buurniveau

Ten slotte worden door Rijken en Harms (2002) een aantal risicofactoren op gezins- en buurniveau onderscheiden. Als secundaire factoren worden onderscheiden: opleiding ouders; etniciteit ouders; opvoedingsstijl; inconsistente opvoeding; desinteresse in kind; ontwrichting gezin; G4; vervallen wijk; veiligheid buurt; en sociaal economische samenstelling buurt. Daarnaast worden als primaire factoren onderscheiden: gebrek aan besef ernst van problematiek; gebrekkig toezicht; verwaarlozing; conflicten; deviantie; gewelddadige disciplinehandhaving⁸; regiefunctie van de gemeente; en kwaliteit gemeentebeleid.

Op het niveau van het gezin zijn de etniciteit en de opleiding van de ouders de twee belangrijkste secundaire risicofactoren. De kans op gebrekkig toezicht, het niet herkennen van problemen van het kind en gezinsproblematiek is in beide gevallen groter. Daarbij hangen deze risicofactoren met elkaar samen: allochtone ouders zijn gemiddeld lager opgeleid dan autochtone ouders. Opvoedingsstijlen die de kans op een problematische schoolloopbaan vergroten, zoals gewelddadige discipline handhaving komt relatief vaak voor bij allochtonen en laag opgeleiden. Buurfactoren waar een jongere meer direct mee in aanraking komt hebben een grotere impact dan het al dan niet woonachtig zijn in een G4, zoals verval van de buurt en criminaliteit in de buurt. Op het primaire niveau hebben de risicofactoren in het gezin veel te maken met (gebrek aan) opvoeding. Risicjongeren zijn vaker slachtoffer van kindermishandeling en staan vaker onder toezicht. Primaire risicofactoren op buurniveau hebben vaak te maken met het gemeentebeleid. Naast aandacht voor vervallen buurten en criminaliteit laat het gemeentebeleid specifiek op jongeren gericht op enkele punten te wensen over. Dit heeft onder andere te maken met een gebrek aan onderlinge samenwerking van verschillende wethouders. Daarnaast is het jeugdbeleid vaak gericht op de zeer jonge jeugd en komen de oudere leeftijdscategorieën er bekaaid vanaf.

⁸ Een voorbeeld hiervan werd door één van de door ons geïnterviewde jongeren gegeven. De moeder van de respondente in kwestie heeft bedreigd de tanden uit haar mond te slaan als ze niet terug naar school zou gaan.

Overige aspecten

Geïnterviewde sleutelinformanten geven aan dat drempels om terug te keren naar school te maken hebben met een te beperkt intelligentie niveau. Maar ook het te lang van school af zijn waardoor jongeren niet meer in het stramien passen speelt een rol, evenals de leeftijd. Hoe langer ze van school af zijn geweest des te groter wordt het leeftijdsverschil met nieuwe klasgenoten. De schuldenproblematiek, waardoor schoolverlaters worden gekenmerkt, leidt er ook toe dat zij moeite hebben om weer terug te gaan naar school. Schulden moeten immers worden afbetaald, dat is lastig wanneer je naar school gaat. Bovendien is de hoogte van een uitkering vanaf het 21e levensjaar vaak hoog genoeg om rond te komen, zodat ook daarin geen stimulans zit om weer naar school te gaan. Daarnaast wordt aangegeven dat deze jongeren al veelvuldig te maken hebben gehad met teleurstellingen en negatieve ervaringen, waardoor de terugkeer naar school wordt belemmerd. Ook het ontbreken van een geschikte leervorm kan een rol spelen.

Een ander vaak genoemd aspect door sleutelinformanten betreft angst. De angst om iets nieuws te beginnen, angst voor het onbekende. Deze jongeren zijn vaak heer en meester in hun eigen wereldje, maar weten niet hoe ze zich moeten gedragen op een (nieuwe) school. Ook de angst om opnieuw teleurgesteld te worden kan een belangrijke rol spelen. Een relatief klein deel van de jongeren gaat niet terug naar school omdat ze de aansluiting missen na een periode in detentie, maar ook dat kan een reden zijn om niet weer naar school te gaan.

In plattelandsgemeenten speelt daarnaast volgens enkele sleutelinformanten soms nog een aspect mee: ouders en docenten hebben daar vaak niet de ambitie om de jongeren echt te stimuleren. De houding is ‘doe maar gewoon, dan doe je al gek genoeg’. Bovendien willen veel ouders graag dat hun kinderen in hetzelfde dorp blijven wonen. Ze stimuleren daardoor hun kinderen niet om door te leren. In steden speelt een ander aspect: het vooruitzicht op een baan waarmee redelijk geld te verdienen is, ligt niet in het bereik voor jongeren met dit opleidingsniveau. Ook een startkwalificatie geeft niet voldoende garantie op een baan. Dit werkt niet bepaald stimulerend voor de jongeren, aldus de sleutelinformanten.

2.3 Mogelijke oplossingen

Hieronder worden de mogelijke oplossingen besproken om te voorkomen dat jongeren de school voortijdig verlaten of om jongeren zover te krijgen dat ze terug naar school gaan.

Voorkomen voortijdig schoolverlaten

Een cruciaal moment in de schoolloopbaan van de jongeren is vaak de overstap van het VMBO naar het MBO. Veel jongeren stoppen na het behalen van hun VMBO-diploma of vallen in het eerste of tweede jaar van het MBO uit (Grootscholte 2007). Deze jongeren behalen met andere woorden geen startkwalificatie. Om jongeren op school te houden is een aantal zaken van belang. Ten eerste moet er voor worden gezorgd dat jongeren gemotiveerd zijn en blijven om door te gaan met school. De gemeente Almere is hiermee reeds actief in de vorm van het preventieproject

overgang VMBO-MBO. Daarnaast wordt in de noordelijke provincies gewerkt met de VMBO-Carroussel (www.vmbocarroussel.nl). In het kader van de VMBO-Carroussel bieden VMBO-scholen en instellingen leerlingen een beroepsoriëntatie aan. Leerlingen bezoeken de instellingen om zich te oriënteren op de sector, de beroepen en de opleidingsmogelijkheden. De veronderstelling is dat dit een gemotiveerde beroepskeuze bevordert en de uitval c.q. het voortijdig schoolverlaten zal verlagen. Verder is het van belang: jongeren te informeren over hun mogelijkheden na afronding van het VMBO; jongeren te begeleiden tijdens hun eerste jaar van het MBO; en jongeren te helpen met het vinden van een stageplaats of een leerwerkplaats.

In het onderzoek van Van Lieshout (2003) komt naar voren dat het de voortijdige schoolverlaters opvalt dat er erg traag wordt gereageerd op het spijbelgedrag dat wordt vertoond. De jongeren hebben daardoor het gevoel dat het de school niets kan schelen of ze wel of niet aanwezig zijn. Dit wordt door de door ons geïnterviewde jongeren bevestigd, zoals hierboven reeds aangegeven. Als aspecten die het schoolverlaten kunnen tegengaan worden door Van Lieshout (2003) genoemd: afwisselend, evenwichtig rooster met weinig tussenuren; snelle en effectieve systemen om verzuim af te handelen; praktijkgericht onderwijs; en persoonlijke begeleiding. Een succesvolle oplossing lijkt verder de Tijdelijk Opvang Voortijdig (TOV) Schoolverlaters dat in Utrecht veel lof oogst bij de deelnemers. Deelname is vrijwillig, maar niet vrijblijvend: kinderen met verhoogde kans op uitval en met recent spijbelgedrag worden opgenomen in naschoolse opvang om huiswerk te maken. Daarnaast zijn er een aantal verplichte onderdelen zoals attenderinglessen en voortgangsgesprekken. Een groot voordeel lijkt de kleinschaligheid te zijn (Van Lieshout 2003). Al in de jaren 80 hielden verschillende docenten, onderwijskundigen en hulpverleners een pleidooi om jongeren zelf te betrekken bij de preventie en aanpak van voortijdig schoolverlaten (Van Lieshout 2003). Naar de mening en ervaringen van diegenen waarom het ging werd nauwelijks gevraagd. Alle nadruk werd gelegd op het beheersen en structureren van de problemen in regelingen, systemen, wetten en voorzieningen.

In een panel naar aanleiding van de resultaten van het onderzoek van Brandsma e.a. (2005), kwamen diverse mogelijke oplossingen naar voren, waarbij essentieel werd geacht dat de school uitstraalt dat ze er is voor alle leerlingen en zich ook wil inspannen om alle leerlingen naar de eindstreep te helpen, in plaats van uitval voor lief te nemen.

Preventief en curatief

Merle (2000) onderscheidt qua overheidsbeleid twee soorten maatregelen, preventief en curatief. Onder preventieve maatregelen worden verstaan:

- registratie van volledig en partieel leerplichtigen door de gemeentelijke basisadministratie en de schooladministratie;
- studie- en beroepskeuzebegeleiding: verkeerde studiekeuze is voor veel jongeren een belangrijke oorzaak om voortijdig school te verlaten;
- trajectbegeleiding: voor individuele jongeren wordt een (leer-) weg uitgestippeld;

- zorgbreedte teams: samenwerking tussen onderwijs en hulpverlening voor bespreken van risicoleerlingen en afstemming organiseren rondom een mogelijk plan van aanpak.

Bij curatieve maatregelen worden onderscheiden:

- mogelijkheden in regulier onderwijs: zorg binnen eigen school en zonodig begeleiding naar speciaal onderwijs;
- relatie school en hulpverlening: goede werkrelatie, maximale toegang tot elkaars voorzieningen, vroegtijdige signalering en behandeling, goede verbanden tussen eigen voorzieningen en die van bureau Jeugdzorg;
- beleid Openbaar Ministerie: sinds herziening Leerplichtwet (1994) is er duidelijk versterkte aandacht van het OM voor een strenge handhaving van de leerplicht.

De rol van de Raad van de Kinderbescherming blijft volgens Merle (2000) veelal onderbelicht als het gaat om bestrijding van schoolverzuim. Een goede integrale samenwerking van officier van justitie, medewerker van Raad voor de Kinderbescherming en leerplichtambtenaar is essentieel om het gewenste, transparante, lik op stuk-beleid vorm te geven.

Onderwijsaspecten

Een belangrijke, bepalende factor voor voortijdig schoolverlaten is dat veel voortijdige schoolverlaters het onderwijs niet boeiend vinden. Ook is er weinig binding tussen de leerling en school. Op het sterker boeien en binden van leerlingen richten zich de volgende door de gemeente Rotterdam uitgevoerde activiteiten (gemeente Rotterdam 2006). Ten eerste wordt leerlingbemiddeling en leerlingparticipatie versterkt. Bij leerlingbemiddeling lossen leerlingen conflicten tussen leerlingen zelf op. Door dit in te zetten op scholen blijkt het schoolklimaat te verbeteren en versterkt de band tussen school en leerling. Uitvloeisel hiervan is dat de kans op voortijdig schoolverlaten verkleint. Ten tweede wordt ingezet op het versterken van ouderbetrokkenheid. Scholen melden dat contact met ouders een positief effect heeft op het verminderen van voortijdig schooluitval. Met name de inzet van schooloudercontactpersonen en huisbezoeken zijn goede initiatieven. Het maken van afspraken over wederzijdse verwachtingen van school, leerling en ouders blijkt eveneens een succesfactor. Soms is een contract hiervoor een goede vorm. Ten derde wordt de begeleiding van leerlingen versterkt. Begeleiding en stimulering van leerlingen door een persoonlijke mentor blijkt voor veel leerlingen een goed hulpmiddel om door te gaan met hun opleiding. Stimuleren van praktijkgericht leren is een vierde onderdeel. Een nauwere band tussen het onderwijs en wat je er in de praktijk mee kunt leidt bij veel leerlingen tot boeiender onderwijs. Het uitbreiden van het praktijkgericht onderwijs en het natuurlijk leren wordt gestimuleerd binnen het Rotterdams Onderwijsbeleid, waar het herontwerp van het beroepsonderwijs een hoofdlijn is.

Systemen

Uit het onderzoek van In 't Veld (2005) blijkt dat de aanpak van voortijdig schoolverlaten niet gebaat is bij ingrijpende structuurveranderingen binnen het onderwijssysteem. De succesvolle interventies begeven zich weliswaar langs – en

soms enigzins – de randen van de systeemgrenzen, maar stellen nooit die grenzen en/of de ordening van het systeem aan de orde. Leerstijl, sociale omgeving en psychosociale factoren spelen eveneens een belangrijke rol. Interventies die volgens In 't Veld werkzaam zijn bestaan uit een causaal model over één of enkele factoren die uitval veroorzaken. Het wegnemen of beter begeleiden van die factor leidt vervolgens tot resultaat. De veronderstelling achter de werkzame interventies is dat leerlingen niet ondanks het schoolsysteem uitvallen, maar deels dankzij het systeem, en dat aanpassingen binnen het systeem het totale resultaat verbeteren.

Terug naar school

De oplossing voor het motiveren van jongeren ligt vooral in een intensieve begeleiding volgens Klomp e.a. (2002). Daarbij spelen de volgende aspecten een rol: vertrouwen winnen; betrokkenheid en interesse tonen; veiligheid bieden; relativeren van eigen verwachtingen en geduld hebben; benoemen en uitvergroten wat goed gaat; positief heretiketteren en het stimuleren van zelfbevestiging; creëren van succeservaringen en het vieren van successen; veranderen beheersings-oriëntatie; jongere serieus nemen; keuzes maken en verantwoordelijkheid nemen; constructieve zelfconfrontatie; netwerkversterking; actieve structurering; motiverende gespreksvoering; en jongerenparticipatie (schakel jongeren in in de begeleiding van andere jongeren).

Respondent F

Eén van de respondenten wil graag terug naar school en heeft daarvoor haar eigen reden. Ze is 17 jaar en ongeveer een half jaar geleden gestopt met een MBO-opleiding, omdat die opleiding te moeilijk voor haar was. Ze heeft in de tussentijd af en toe schoonmaakwerk verricht, en is nu tot het inzicht gekomen dat ze dat werk niet altijd wil blijven doen. De reden dat ze terug wil naar school ligt dan vooral ook in het (slechte) toekomstperspectief dat ze nu heeft. Ze wil in de nabije toekomst namelijk ook graag kinderen krijgen. Ze heeft hulp gekregen van een medewerker van het RMC die ineens bij haar op de stoep stond. Deze medewerker heeft haar niet alleen geholpen bij het uitzoeken van een geschikte opleiding, maar heeft ook de administratieve zaken die daar verder bij komen kijken voor haar geregeld. Haar voorwaarde bij een nieuwe opleiding is dat het een combinatie van leren en werken is, omdat te veel theorie te moeilijk voor haar is.

Succesfactoren

Eversteijn (2003) geeft in een artikel over een project dat jongeren begeleidt om weer terug naar school te gaan aan dat belangrijke succesfactoren bij trajecten zijn: kleinschaligheid; structuur; en individuele begeleiding. De meeste jongeren zijn tussen de 12 en 18 jaar en zijn op het project terecht gekomen wegens sociaal-emotionele problematiek, onder andere psychische problemen zoals depressie of faalangst, maar ook problemen die voortkomen uit een problematische thuissituatie of andere problematiek zoals pestgedrag van leeftijdsgenoten of drugsgebruik. Het project zou zo succesvol zijn omdat een veilige omgeving wordt geboden waarin

structuur heel belangrijk is. Daarnaast zijn de groepen jongeren klein en wordt voor iedere jongere een individueel plan opgesteld. Eén jongere zegt dat hij met behulp van het project uit zijn sociale isolement is gehaald, nu weer een regelmatig dagprogramma heeft en er weer veel zin in heeft.

Er bestaat niet zoiets als dé ideale leeromgeving of dé ideale leerloopbaan (Schravesande 2006). Elk kind is anders en dus zal voor elk kind de leeromgeving en leerloopbaan moeten verschillen. Maar wat wel voor al die leeromgevingen en leerloopbanen geldt is dat ze betrouwbaar en samenhangend moeten zijn. Kinderen mogen niet uitvallen door een niemandsland tussen thuis en school of school en werk. Kinderen mogen niet uitvallen door onderbrekingen in de leerloopbaan. Een rijke en samenhangende leeromgeving en een goed georganiseerde ononderbroken leerloopbaan zijn basisvoorwaarden voor een effectief beleid tegen schooluitval. In dit 'ideaalplaatje' treedt uitval veel minder op doordat 'breuken' in de leerloopbaan gedicht zijn en doordat de verschillende leerdomeinen in elkaar grijpen. Als er dan toch uitval optreedt, ligt de oplossing niet in een vangnet dat nog ernstiger problemen voorkomt, maar in een trampoline die een jongere zo snel mogelijk terugbrengt in een stimulerende leeromgeving (Schravesande 2006).

Voor onderliggend onderzoek geïnterviewde sleutelinformanten geven aan dat het toepassen van een maatregel (in dit geval meestal een korting op de uitkering) weinig resultaat oplevert. Meestal komen de jongeren daardoor alleen nog maar meer in de problemen. Jongeren lijken goed te reageren als ze het gevoel hebben te worden begrepen. Daarnaast moeten ze leren dat bepaald gedrag echt niet kan. Soms ligt de oplossing in het langer thuis blijven wonen bij de ouders, bijvoorbeeld bij zwangerschap in de tienerjaren. Jongeren beseffen vaak niet wat de consequenties zijn van het op zichzelf wonen, laat staan wanneer ze dan ook nog voor een eigen kind moeten zorgen. Verder wordt aangegeven dat zo vroeg mogelijk geprobeerd moet worden jongeren bij te sturen, vaak gecombineerd met het ondersteunen van de ouders die bijvoorbeeld moeten leren grenzen te stellen.

2.4 Resumé

In dit hoofdstuk staan de kenmerken en motieven van voortijdig schoolverlaters centraal. Onder voortijdig schoolverlaters worden jongeren zonder startkwalificatie verstaan, die ten minste een maand zonder geldige reden hebben verzuimd onderwijs te volgen en/of niet meer bij een onderwijsinstelling als deelnemer staan ingeschreven. Binnen deze definitie betekent een startkwalificatie een diploma op minimaal HAVO- of MBO2-niveau (basisberoepsbeoefenaar). Verder wordt over verzuim gesproken. Verzuim kan betrekking hebben op absoluut verzuim of op relatief verzuim. Jongeren die het onderwijs verlaten en niet meer bij een onderwijsinstelling staan ingeschreven vallen in de categorie absoluut verzuim, terwijl jongeren die langer dan een maand verzuimen, maar nog wel bij hun school staan ingeschreven in de categorie relatief verzuim vallen.

Kenmerken

De kenmerken van voortijdig schoolverlaters en jongeren zonder startkwalificatie die in meerdere onderzoeken terugkomen en door de door ons geïnterviewde sleutelinformanten en jongeren worden bevestigd zijn onder te verdelen in drie categorieën: demografische kenmerken; persoonskenmerken; en omgevingskenmerken. Hierbij worden de volgende aspecten in ieder geval onderscheiden.

Demografische kenmerken:

- geslacht: vaker jongens dan meisjes;
- etniciteit: vaker allochtonen dan autochtonen;
- urbanisatiegraad: woonachtig in grote(re) steden.

Persoonskenmerken:

- slecht/laag leervermogen;
- gedragsproblemen (autistisch spectrum);
- autoriteitsproblemen;
- gebrek aan zelfvertrouwen.

Omgevingskenmerken:

- laagopgeleide ouders;
- problematische thuissituatie;
- gebrek aan positieve rolmodellen;
- 'verkeerde' vrienden.

Kenmerkend is dat er zich bij de schoolverlaters en jongeren zonder startkwalificatie per definitie meer dan één aspect gelijktijdig voordoet.

Motieven

De motieven of redenen die jongeren hebben om de school voortijdig te verlaten en/of niet terug te willen gaan naar school hebben (uiteeraard) met de hierboven beschreven kenmerken te maken. Een aanvullende categorie is de schoolkenmerken (de grootte van de school, de aantrekkelijkheid en/of passendheid van de opleiding, de betrokkenheid van de school bij haar leerlingen). Het is niet altijd duidelijk welke aspecten de oorzaak en welke aspecten het gevolg zijn van schooluitval. Veel (gedrags)problemen doen zich al op jonge leeftijd voor. Een escalatie vindt meestal plaats in de overgang naar het voortgezet onderwijs. Het niet kunnen volbrengen van een opleiding vanwege persoonlijke kenmerken komt overigens veel vaker voor dan motieven als 'geld willen verdienen' of 'de school niet leuk vinden'. Een drempel om terug te keren naar school is vaak het ontstane leeftijdsverschil met klasgenoten of een schuldenproblematiek.

Oplossingen

De mogelijke oplossingen om jongeren langer op school te houden ofwel ze te bewegen terug naar school te gaan liggen bijna altijd in de (persoonlijke) begeleiding van de jongeren in kwestie. Het betrekken van de jongeren zelf bij het onderwijs, het betrekken van de ouders en praktijkgerichte, samenhangende opleidingen zijn eveneens aspecten die genoemd worden als mogelijke bijdragen om schooluitval te voorkomen.

3. GEEN WERK

Dit hoofdstuk gaat nader in op de achtergronden en redenen van jongeren om niet te werken. Daarbij wordt tevens ingegaan op het al dan niet ontvangen van een uitkering. Jongeren die niet (willen) werken, kunnen in tegenstelling tot jongeren die niet naar school gaan, wel een opleiding hebben afgerond. Desondanks zal zich een overlap voordoen tussen beide groepen jongeren (niet schoolgaand enerzijds en niet werkend anderzijds). Het hoofdstuk wordt afgesloten met mogelijke oplossingen waarmee jongeren (weer) deel kunnen nemen aan de arbeidsmarkt. Evenals in het voorgaande hoofdstuk wordt ook hier de gevonden literatuur over dit onderwerp als uitgangspunt genomen, aangevuld met informatie uit gesprekken met sleutelinformanten en jongeren.

3.1 Achtergronden

De officiële definitie van niet-werkenden in de zin van werkzoekend is de volgende: de werkloze beroepsbevolking bestaat uit personen zonder werk of met een baan van minder dan 12 uur per week, die actief zoeken naar een baan van 12 uur of meer per week en daarvoor op korte termijn beschikbaar zijn (De Vries 2004). Daarnaast is er een groep die niet werkt, maar waarvan dat feit nergens geregistreerd staat. Dit zijn bijvoorbeeld de jongeren die geen uitkering hebben aangevraagd en/of zich niet hebben ingeschreven als werkzoekende.

In 2005 heeft een onderzoek plaatsgevonden waarbij in totaal 1.200 jongeren zijn ondervraagd (Verveen en Van der Aalst 2005). De groep bestaat uit geregistreeerde werkloze jongeren (via een telefonische enquête) en niet-geregistreeerde jeugdwerklozen (via een internetenquête). Uit dit onderzoek blijkt onder andere dat twee derde van de bij het Centrum voor Werk en Inkomen (CWI) bekende groep werkloze jongeren binnen enkele maanden aan het werk is of terug naar school gaat. Een derde van deze groep redt het echter niet met de reguliere bemiddelingsinspanningen en is na een half jaar nog steeds werkloos. Eveneens een derde van alle werkloze jongeren heeft geen idee wat voor werk ze zoeken. Uit het onderzoek blijkt eveneens dat jongeren die werk zoeken doorgaans geen onredelijke eisen aan een baan stellen. Het gebrek aan werkervaring wordt vaak als een probleem ervaren.

De jongeren die werkloos zijn bestaan voor een groter deel uit vrouwen (Verveen en Van der Aalst 2005). Dit kan te maken hebben met het feit dat vrouwen het minder vaak noodzakelijk vinden dat zij een baan hebben (omdat ze zwanger zijn of kinderen hebben en zorgtaken uitvoeren), maar het is ook mogelijk dat het voor vrouwen lastiger is om een baan te vinden. Vrouwen en mannen verschillen niet in de mate waarin ze actief op zoek naar werk zijn. Dit wijst erop op dat het voor jonge vrouwen lastiger is om een baan te vinden (Verveen en Van der Aalst 2005).

Kanslozen op de arbeidsmarkt worden in 1998 door Spies omschreven als een groep met relatief veel allochtonen en over het algemeen meer jongens dan meisjes (hoewel deelnemers aan het vroegere Jeugd Werk Garantieplan in de meerderheid meisjes betrof). De woonsituatie van de jongeren in het onderzoek van Spies wisselt. Ongeveer de helft woont thuis bij ouders, de overigen wonen zelfstandig. In het algemeen is de kwaliteit van de woonruimte echter slecht. Sommigen hebben helemaal geen woonruimte, bijvoorbeeld wegens ruzie thuis. Ongeveer drie kwart van de door Spies omschreven doelgroep heeft in het verleden werkervaring opgedaan. In veel gevallen is sprake van een cumulatie van problemen, die vaak al op jonge leeftijd begonnen is. Ook werkloosheid kennen veel jongeren al van huis uit. Er kan ook sprake zijn van specifieke problemen die uit culturele achtergronden voortvloeien.

Bakker e.a. (2006) onderscheiden een vijftal profielen van jongeren die niet werken:

1. Wil niet werken: afkomstig uit een omgeving met niet-werkenden; contact mijdend; onderhouden door ouders; hebben neveninkomsten (uit criminele activiteiten); traditionele rolopvatting.
2. Gaan eerst iets anders doen: goed opgeleid; verkeerde opleiding; zwartwerken; doen vrijwilligerswerk; au-pair; werkende partner.
3. Hebben zorgtaak: allochtoon; gehuwde meisjes; met werkende partner; ongehuwde moeders; zorgende dochters; onbekend met hulpverlening; buiten de maatschappij opgroeiend.
4. Werken te weinig: kunnen niet in levensonderhoud voorzien; niet ingeschreven bij CWI; volgen geen studie; tijdelijk in afwachting van studie en werk; wonen thuis.
5. Kunnen niet werken: psychische problemen; gedetineerd; verslaafd; ernstig ziek; dakloos; illegaal.

Respondent G

Respondent G is 20 jaar en woont in een opvanghuis voor dak- en thuisloze jongeren. Hij is al enkele maanden niet meer naar school geweest, maar zegt ook niet te kunnen werken. De laatste opleiding is één van de drie voortijdig afgebroken opleidingen die hij tot nog toe gevolgd heeft. De laatste opleiding heeft hij tot zijn spijt moeten afbreken vanwege lichamelijke klachten, want de opleiding op zich vond hij leuk (in tegenstelling tot voorgaande opleidingen). De lichamelijke klachten hebben er ook toe geleid dat hij deels is afgekeurd en een Wajong-uitkering ontvangt. Momenteel voert hij gesprekken met een reïntegratie-bureau, want de verveling slaat toe: “niets doen is vreselijk”.

Jongeren in trajecten voor arbeidstoeleiding zijn vastgelopen in een reguliere school- of werksituatie. Veel van deze jongeren hebben een afgebroken vooropleiding, dikwijls VBO-niveau of lager (Klomp e.a. 2002). Cognitieve beperkingen kunnen een rol spelen, maar veelal zijn deze jongeren vastgelopen wegens gedragsproblemen. Problemen waar moeilijk motiveerbare jongeren mee te maken hebben zijn volgens Klomp e.a. (2002):

- geen of beperkte motivatie voor het volgen van een traject voor arbeidstoeleiding;
- problemen met volwassenen: niet accepteren van gezag, geen kritiek verdragen en gevoelens van wantrouwen in relaties met volwassenen;
- problematische contacten met leeftijdgenoten, 'verkeerde' vrienden;
- negatief zelfbeeld: gebrek zelfvertrouwen en zelfrespect;
- emotionele problematiek, traumatische ervaringen;
- problematische of instabiele thuissituatie;
- integratieproblemen vanwege andere culturele achtergrond;
- drugsgebruik;
- geen vast inkomen, financiële schulden;
- contacten met politie of justitie;
- geen vaste verblijfplaats.

Allochtonen

Het LAS-onderzoek (Leefsituatie Allochtone Stedelingen) richt zich op Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen (Dagevos 2006). Voor het LAS-onderzoek is uit het GBA een personensteekproef getrokken met daarin personen in de leeftijd tussen de 15 en 64 jaar. In totaal hebben 947 Turken, 915 Marokkanen, 761 Surinamers, 808 Antillianen en 666 autochtonen aan het onderzoek meegedaan. De autochtonen dienen als referentiegroep. De werkloosheid onder allochtone jongeren blijkt hoog te zijn. Allochtone jongeren zijn twee keer zo vaak werkloos als autochtone jongeren. Bij deze hoge aantallen werklozen moet bovendien nog worden bedacht dat het om jongeren gaat die deel uitmaken van de werkloze beroepsbevolking. Niet-werkende jongeren die geen actief zoekgedrag vertonen zijn met andere woorden niet meegenomen in deze cijfers.

Uit het onderzoek van Dagevos (2006) blijkt dat verschillen in opleidingsniveau en leeftijd voor een deel de verschillen in werkloosheid tussen allochtonen en autochtonen verklaren. De hoge (jeugd)werkloosheid binnen allochtone groepen is, zo blijkt uit analyses, niet alleen een kwestie van opleidingsniveau, ook andere factoren spelen een rol. Het meest waarschijnlijk is dat een combinatie van verschillen in zoekgedrag en arbeidsoriëntatie, directe en indirecte discriminatie en een geringe effectiviteit van arbeidsbemiddeling verantwoordelijk is voor de zorgelijke positie van allochtonen en die van allochtone jongeren in het bijzonder.

Opleidingsniveau

Van der Giesen e.a. (2005) hebben nadere informatie verzameld over de doelgroep jongeren van het Jongerenloket Rotterdam met behulp van cijfers van het CWI, het CBS en de Sociale Diensten van de vier grote steden. Hieruit blijkt dat rond de helft van de ingeschreven werkzoekende jongeren een afgeronde VBO/MAVO-opleiding heeft. Nog eens rond een derde heeft een MBO-, HAVO- of VWO-opleiding gevolgd. In deze categorieën wordt een concentratie van de jeugdwerkloosheid aangetroffen. Werkzoekende jongeren met een HBO- of wetenschappelijke opleiding bevinden zich ver in de minderheid. In Rotterdam is het aandeel ingeschreven werkloze jongeren met een MBO-, HAVO- of VWO-opleiding groter dan in de andere grote steden, waar het aandeel werkzoekende jongeren met een VBO- of MAVO-opleiding wat groter is.

Respondent H

Respondent H, 18 jaar, werkt niet en zegt ook niet te willen werken. Hij geeft als reden voor het werkloos thuis zitten aan dat hij te slim is voor het werk waarvoor hij in aanmerking komt. Dit komt omdat hij geen enkele opleiding heeft afgemaakt en vanaf zijn 14e jaar in verschillende instellingen opgenomen is geweest. Op zijn 17e heeft hij een half jaar in jeugddetentie doorgebracht, maar van de school die hij tijdens zijn detentie volgde heeft hij weinig opgestoken. Hij zou dan ook misschien alsnog wel een opleiding willen gaan volgen, maar voorlopig is hij tevreden met de uitkering die hij ontvangt. Hij verdient af en toe op (il)legale wijze wat bij.

Overige aspecten

De voor onderliggend onderzoek geïnterviewde sleutelinformanten van jongerenloketten, het CWI of personen die anderszins te maken hebben met jongeren die niet naar school gaan en niet werken geven aan dat er op dat moment vaak echt iets mis is met de jongeren. Deze categorie mist de sociale vaardigheden om een brief te schrijven of zichzelf te presenteren in een gesprek. Een deel heeft niet het intellectuele niveau om een startkwalificatie te halen of te participeren op de arbeidsmarkt. Deels betreft het criminele jongeren die hun geld op straat verdienen en dit makkelijker vinden dan geld via een uitkering of werk te verkrijgen. Soms wordt door deze criminele jongeren nog wel een uitkering aangevraagd, zodat ze niet opvallen. Bij een eventueel huisbezoek van de politie kunnen zij dan een verklaring geven voor de aanwezige huisraad. Onder de niet werkenden vallen ook jongeren met een verslavingsproblematiek. Onder de door ons geïnterviewde jongeren met een gemiddelde leeftijd van ruim 18 jaar, gebruikt drie kwart (77%) alcohol, terwijl ruim de helft (58%) recent regelmatig drugs gebruikt. Het gaat dan met name om softdrugs.

3.2 Redenen

Redenen om niet te participeren op de arbeidsmarkt lijken te maken te hebben met: het volgen van een (deeltijd)opleiding; de zorg voor gezin of huishouden; en ziekte c.q. arbeidsongeschiktheid.¹ Daarnaast zijn werkgevers huiverig om jongeren die onvoldoende opleiding hebben aan te nemen, omdat het ziekteverzuim onder deze groep hoog is. Motivatie en gedragsproblemen zouden de oorzaak zijn van het verzuim.²

Verveen en Van der Aalst (2005) geven aan dat jongeren zich om verschillende redenen niet bij het CWI inschrijven. Genoemd worden:

- ik volg nog een (deel)tijd opleiding;
- ik ken het CWI niet;

¹ TK 2006-2007, 29 544, nr. 81

² www.szw.nl

- ik hoef me niet in te schrijven;
- ik ben niet op zoek naar een baan;
- dat levert niets op, ze helpen me toch niet goed.

Startkwalificatie

Verder hebben Verveen en Van der Aalst (2005) gekeken of er verschillen bestaan tussen niet-ingeschreven jongeren zonder en met een startkwalificatie. Werkloze niet-ingeschreven jongeren zonder startkwalificatie stellen op bepaalde punten hogere eisen aan een baan dan jongeren met een startkwalificatie. Zo zijn werkloze jongeren zonder startkwalificatie minder vaak bereid een cursus te volgen of een baan te accepteren in een andere opleidingsrichting dan waarin ze zijn opgeleid. Ook zijn ze vaak niet bereid om meer dan een half uur te reizen voor het werk. De hoogte van het salaris vinden ze minder vaak belangrijk en ze accepteren sneller een baan onder hun opleidingsniveau in vergelijking met jongeren met een startkwalificatie (Verveen en Van der Aalst 2005).

Jongeren die niet in staat zijn educatieve kwalificaties te halen maken vaak een vroege overstap van schoolbanken naar baan, het liefst in de vorm van trainee (De Goede e.a. 1996). Als het traineeship afgelopen is, volgt veelal werkloosheid. Meisjes stoppen ook omdat ze voor het huishouden willen gaan zorgen en/of kinderen krijgen. Zij keren daarna nog wel terug naar de arbeidsmarkt, maar kunnen dan vaak slechts ongeschoold werk verrichten. De druk wordt hierdoor hoger op de mannen: zijn familie is van hem afhankelijk. Van jonge mannen kan dan al veel worden verwacht, waardoor er een grote verwevenheid met volwassenheid ontstaat, die teveel druk als gevolg kan hebben. Lange werkloosheid heeft ook psychische gevolgen. Bij werkloze jongeren blijken minder gevoelens van voldoening aanwezig te zijn, meer depressieve gevoelens aanwezig te zijn en is er sprake van verminderd zelfvertrouwen en angst. Werkloosheid kan ook gevolgen hebben voor de ontwikkeling van de identiteit bij jongeren. Het zelfbeeld wordt minder positief (De Goede e.a. 1996).

Kluitenbergh (2003) concludeert in een onderzoek naar werkzoekende jongeren met een diploma dat de grootste groep jongeren die op dat moment zonder werk zit pech heeft. Ze komen op een slecht moment op de arbeidsmarkt. Drie jaar daarvoor hadden ze kunnen kiezen uit meerdere banen, nu moeten ze veel brieven schrijven in de hoop dat een werkgever hen een keer oproept voor een sollicitatiegesprek. Jongeren die de hele dag thuis zitten en niets om handen hebben, verliezen de kennis en de vaardigheden die ze nodig hebben om goed te functioneren op het werk. Het ontbreekt ze aan structuur en hoe langer de werkloosheid duurt, des te moeilijker het voor hen wordt om aan de slag te raken. Want als de economie aantrekt en er nieuwe banen bijkomen, moeten ze concurreren met een verse groep schoolverlaters. Die zijn goedkoper en beter op de hoogte van de recente ontwikkelingen in het vakgebied (Kluitenbergh 2003).

Werkloze jongeren blijken vaker de moed opgegeven te hebben of niet te weten naar wat voor soort baan ze moeten zoeken (Verveen en Van der Aalst 2005). Ook gezondheidsproblemen of de zorg voor kinderen, familie of het huishouden spelen een rol. Ongeveer een derde van de werklozen zoekt niet (actief), omdat ze een

deeltijdbaan hebben of deeltijdopleiding volgen of concrete perspectieven op werk of een opleiding hebben. Slechts een klein deel (4%) zegt te willen genieten van de vrije tijd. Bijna 1 op de 10 (9%) zegt niet te zoeken vanwege zwangerschap. Nadere analyses laten zien dat van de werkloze jongeren die niet (actief) zoeken of van plan zijn actief te gaan zoeken ongeveer een kwart (24%) hiervoor een min of meer problematische reden aangeeft: ze hebben de moed opgegeven; weten niet wat voor werk ze moeten zoeken; hebben gezondheidsproblemen; of moeten voor een ziek familielid zorgen (Verveen en Van der Aalst 2005).

Respondent I

Niet alleen meisjes zijn werkloos vanwege zwangerschap of ouderschap. Respondent I, een jongen van 19, geeft aan niet naar school te gaan en niet te werken omdat hij het te druk heeft met andere dingen. Eén daarvan is het feit dat zijn vriendin, waar hij niet mee samenwoont, een half jaar geleden is bevallen van hun dochttertje. De zorg rondom (de geboorte van) zijn dochter heeft hem dusdanig in beslag genomen dat hij niet actief op zoek is (geweest) naar werk. Hij komt nu rond van de studiefinanciering: door een vergissing heeft hij te weinig gekregen, nu krijgt hij dat bedrag met terugwerkende kracht. Het is voorlopig voldoende om van rond te komen. Zijn dagelijkse leven draagt volgens hem echter ook niet bij aan het verkrijgen van een vast inkomen via een reguliere baan. Hij gebruikt nogal eens te veel alcohol en onlangs heeft hij enige tijd het bed moeten houden vanwege verwondingen opgelopen tijdens een vechtpartij.

Afwijzing

Jongeren die solliciteren worden vaak afgewezen omdat ze te weinig werkervaring hebben (Verveen en Van der Aalst 2005). Ongeveer even vaak weet de jongere niet wat de reden is dat hij/zij is afgewezen. Drie kwart (73%) van de jongeren die minimaal één sollicitatiegesprek voerde, is wel eens afgewezen na een gesprek. Er zijn diverse redenen waarom de jongeren worden afgewezen. De meest genoemde redenen zijn:

- te weinig werkervaring;
- voldeed niet aan de gestelde eisen;
- de opleiding was niet voldoende;
- er waren geen mensen meer nodig;
- er waren betere kandidaten;
- te oud;
- te jong;
- paste volgens werkgever niet in het bedrijf;
- geen duidelijke reden opgegeven.

Redenen voor ontslag

Jongeren vinden werksfeer en inhoud van het werk erg belangrijk (Verveen en Van der Aalst 2005). Dat blijkt uit het feit dat zij zelf ook wel eens een baan afwijzen, met als reden daarvoor dat de inhoud van het werk of de sfeer ze niet aanstaat. Ook nemen ze wel eens ontslag om dezelfde redenen (inhoud van het werk of omdat ze

de baas/collega's niet leuk vinden). Bijna een derde van de jongeren heeft zelf wel eens een baan afgewezen. De belangrijkste redenen die ze hiervoor noemen zijn: de inhoud van het werk was niet leuk; te weinig salaris; had al een andere baan gevonden; te ver reizen; te zwaar/moeilijk werk; geen leuk bedrijf; arbeidsvoorwaarden waren niet goed; geen leuke baas/collega's; te veel uren; te weinig uren; te kort of tijdelijk dienstverband; en baan sloot niet aan bij opleiding. Bijna de helft van de jongeren (46%) heeft zelf wel eens ontslag genomen. De redenen die de jongeren opgeven om zelf ontslag te nemen komen overeen met de redenen om een baan af te wijzen (Verveen en Van der Aalst 2005).

Jongeren die uitvallen zijn volgens Spies (1998) niet altijd in staat om een verklaring voor hun gedrag te geven, maar duidelijk is dat zij een algemeen gevoel van onvrede hebben met de hele situatie en de gang van zaken. Ze hebben "flutbaantjes" die ze niet leuk vinden en ze verdienen er bijna niets mee. De directe aanleiding voor ontslag is meestal de manier waarop de betrokken jongeren omgaan met de problemen die ze tegenkomen. In andere gevallen moet de belangrijkste reden voor uitval gezocht worden in privé-omstandigheden: een conflict met de ouders; huisvestingsproblemen; verslavingsproblemen; en dergelijke (Spies 1998).

Overige redenen

Door ons geïnterviewde sleutelinformanten geven aan dat het jongeren vaak ontbreekt aan discipline en een dagritme. De jongeren haken na enkele dagen in een traject of bij een baan al weer af. Zo geeft een geïnterviewde jongere aan dat ze echt niet om 8 uur 's ochtends aan het werk gaat, dat is haar veel te vroeg, zeker gezien de afstand die ze van huis naar haar in dit geval tijdelijke baan moet overbruggen (een reis van 20 minuten). Verder is er soms sprake van zodanige gedragsproblemen dat hulpverleners ze niet eens naar een werkgever toe willen sturen. Ook door onze sleutelinformanten wordt een categorie 'pechvogels' onderscheiden. Zij komen vaak door een reeks van toevalligheden niet aan het werk, zoals bijvoorbeeld een baas die niet soepel is. Verder zijn er de jongeren met een psychiatrisch ziektebeeld die voor een Wajong uitkering in aanmerking komen. Zij zijn eigenlijk te slim voor een sociale werkvoorziening, maar kunnen niet aarden op een reguliere werkplek.

Meerdere keren wordt door de door ons geïnterviewde sleutelinformanten aangegeven dat er bij een groot aantal van de jongeren die niet op de arbeidsmarkt participeren faalangst een rol speelt of gaat spelen. Deze jongeren zijn meerdere keren en op verschillende terreinen tegen teleurstellingen aangelopen en zijn meestal niet goed in staat te voldoen aan de hoge eisen die de maatschappij aan ze stelt. Ze worden psychisch, intellectueel en sociaal overvraagd. De samenleving is niet voldoende afgestemd op deze groep jongeren, waardoor de jongeren keer op keer vastlopen, aldus één van de sleutelinformanten.

Over het algemeen wordt door de sleutelinformanten in de door ons onderzocht regio's aangegeven dat de meeste jongeren wel zouden willen werken. Degenen die echt niet gemotiveerd zijn en wel zouden kunnen - maar niet willen - komen niet in grote getale voor. Gesteld wordt dat geld de belangrijkste drijfveer voor veel jongeren is om te werken. Wanneer jongeren niet willen werken, hebben ze

blijkbaar een andere manier om aan geld te komen, bijvoorbeeld omdat ze onderhouden worden door ouders of partners of omdat ze zich in het criminele circuit ophouden. Overigens wordt door enkele sleutelinformanten ook aangegeven dat sommige jongeren het papierwerk dat gepaard gaat met het aanvragen van een uitkering niet zien zitten, terwijl anderen aangeven dat de uitkeringen vanaf het 21e levensjaar zodanig hoog zijn dat het jongeren niet stimuleert om werk te zoeken.³

Jongeren lopen ook tegen aspecten van de arbeidsmarkt aan die hen kunnen belemmeren om aan werk te komen, bijvoorbeeld de houding van werkgevers. Deze jongeren hebben behoefte aan een persoonlijke (en soms intensieve) begeleiding, terwijl werkgevers daar lang niet altijd tijd voor hebben. Een sleutelinformant geeft aan dat het tegenwoordig voor meisjes moeilijker is om aan werk te komen dan voor jongens. Het werk wat er is, is namelijk niet altijd geschikt voor meisjes, zoals werk in de bouwsector of als verhuizer. Meisjes zijn meer aangewezen op werk in de zorgsector, waar vaak minstens een startkwalificatie wordt gevraagd (die ze niet hebben).

Van de door ons geïnterviewde jongeren is ruim 80% werkloos. Een derde hiervan wil niet werken. De redenen voor werkloosheid zijn zeer divers. Twee redenen worden meer dan één keer genoemd: het onvoldoende opgeleid zijn (3x genoemd) en het ontvangen van een uitkering waardoor de noodzaak tot werken volgens de geïnterviewden in kwestie niet aanwezig is (2x genoemd). De overige redenen variëren van het ontbreken van een verblijfsvergunning, de zorg voor een kind, zwangerschap, onstabiele woonsituatie, onder elektronisch toezicht staan tot het niet lukken van het schrijven van brieven, het niet kunnen nakomen van afspraken en psychische problemen. Degenen die ook niet willen werken geven aan het werk waarvoor ze vanwege de lage opleiding in aanmerking komen niet leuk te vinden, echt geen zin te hebben, toch een uitkering te ontvangen of de zorg voor kind en huishouding belangrijker te vinden.

Respondent J

Respondent J, een meisje van 18, zit al ruim een jaar thuis. Ze is langzamerhand afgezakt van VWO-niveau naar het VMBO. De reden hiervoor, en voor het feit dat ze geen werk heeft, zijn haar psychische klachten. Ze heeft lange tijd niet lekker in haar vel gezeten, wist niet wat ze wilde, werd erg onzeker en dat had depressiviteit tot gevolg. Gesprekken met een therapeut helpen haar er inmiddels weer enigszins bovenop. Het liefst zou ze 'straks' weer een opleiding gaan volgen, en als die opleiding goed verloopt daar wellicht een bijbaantje bij zoeken.

³ Ondanks dat er sprake kan zijn van sollicitatieplicht of verplichte deelname aan trajecten, waar deze jongeren zich niet veel van aantrekken. Eventuele kortingen op de uitkering raken hen blijkbaar onvoldoende.

3.3 Mogelijke oplossingen

Het 'Youth in the Labour Market'- project benadrukt het belang van variatie in de locale markt ten aanzien van de mogelijkheid tot het verkrijgen van een baan als schoolverlater (MacDonald 1997). De markt voor jongeren bestaat uit een aantal segmenten die de mogelijkheden bepalen van jongeren, de kwaliteit en lengte bepalen van de training die ze zullen krijgen en de waarschijnlijkheid van toekomstige mobiliteit en progressie in carrière. Nog belangrijker: de eerste bestemming die jongeren bereiken na het stoppen met school lijkt cruciaal te zijn als indicator ten aanzien van hun verdere carrière.

Jongeren zonder startkwalificatie

Verveen en Van der Aalst (2005) concluderen dat de groep jongeren zonder startkwalificatie relatief vaak werkloos is. Gegeven het feit dat Nederland zich steeds meer ontwikkelt naar een kenniseconomie, zijn hun vooruitzichten minder rooskleurig. Het zal vaak niet makkelijk zijn deze jongeren weer te bewegen met succes hun schoolloopbaan op te pakken. Initiatieven moeten aansluiten bij de mogelijkheden van deze jongeren. Het ligt voor de hand in ieder geval uit te gaan van een aanpak combinatie van werken en (later ook) leren. Voorwaarde is dan wel dat deze jongeren bereid zijn tegen weinig of geen salaris ervaring of arbeidsritme op te doen. Een andere succesfactor is de aard van de banen: zoals hierboven reeds aangegeven vinden jongeren de inhoud van het werk en de sfeer belangrijk.

Reïntegratieladder

De afstand van jongeren tot de arbeidsmarkt kan worden bepaald aan de hand van de door de Raad voor Werk en Inkomen (RWI) opgestelde reïntegratieladder.⁴ De vier sporten van de ladder beschrijven welke reïntegratie-instrumenten geschikt zijn voor welke uitkeringsgerechtigde. Afhankelijk van hoe ver iemand van de arbeidsmarkt afstaat varieert de begeleiding van bijvoorbeeld schuldhulpverlening, vrijwilligerswerk, stages tot een sollicitatiecursus. Het idee achter de ladder is dat iedereen mogelijkheden krijgt om omhoog te klimmen, met uiteindelijk een betaalde baan als doel.

De jongeren die in onderliggend onderzoek centraal staan, hebben vaak een lage positie op de reïntegratieladder. Zonder startkwalificatie worden jongeren door werkgevers vaak als ongeschoold gezien. Door de hulpverleners onder de sleutelinformanten die door ons zijn geïnterviewd wordt dan ook aangegeven dat zij toch proberen de jongeren eerst weer naar school te krijgen, zodat hun kansen op de arbeidsmarkt op die manier toch enigszins verbeteren.

Mogelijke oplossingen of belangrijke aspecten om jongeren weer richting de arbeidsmarkt te krijgen zijn ook gevraagd aan de door ons gesproken sleutelinformanten. Deze geven aan dat er sprake moet zijn van maatwerk. Er moet goed aangesloten worden bij de hulpvraag van de jongere. Verder moet soms heel eenvoudig worden begonnen, bijvoorbeeld met eens in de week sporten om sociale

⁴ www.szw.nl

contacten te verkrijgen en spelregels aan te leren. Anderen moeten 's ochtends uit bed worden gebeld. Door alle sleutelinformanten wordt hoe dan ook aangegeven dat deze jongeren veel structuur moet worden geboden. Begeleiding vraagt een grote agogische kwaliteit van de begeleider.

Jongeren met schulden zijn volgens de geïnterviewde sleutelinformanten over het algemeen moeilijk te helpen. De banen waar ze voor in aanmerking komen bieden te weinig om de schulden af te kunnen lossen. Een opleiding zit er voor deze jongeren vaak helemaal niet in, omdat de studiefinanciering te laag is en er een bijbaan bijgenomen zou moeten worden. Dat is, gezien de hierboven beschreven kenmerken en redenen van de jongeren om niet te participeren, een dubbel probleem.

Ten slotte wordt door de geïnterviewden aangeraden de hulp al in een zo vroeg mogelijk stadium aan te bieden. Werd bij voortijdige schoolverlaters aangegeven dat sommige voorspellende factoren (zoals gedragsproblemen) zich al tijdens het basisonderwijs voordoen (en daar dan ook direct opgepakt moeten worden), bij de niet-participerenden op de arbeidsmarkt wordt aangegeven dat er tijdens het onderwijs al moet worden ingespeeld op de jongeren waarvan het er naar uit ziet dat ze het op de arbeidsmarkt niet redden. Met andere woorden: preventief en in een zo vroeg mogelijk stadium optreden.

Respondent K

Respondent K, 23 jaar, is definitief gestopt met haar HBO-opleiding omdat ze het financieel niet meer kon opbrengen. Ze is een aantal jaar geleden tijdelijk gestopt met de opleiding omdat ze zwanger was. Inmiddels is haar kind bij een pleeggezin geplaatst. Ze is momenteel bezig met een reïntegratietraject. Ze wil graag alles weer op de rails krijgen met als doel dat ze over vijf jaar schuldenvrij is, werk heeft en haar kind terug heeft. Haar ervaring is dat er veel instanties zijn die hulp bieden aan jongeren, maar het zijn nogal zakelijk ingestelde instanties die weinig persoonlijke hulp geven. Jongeren zoals zij hebben juist behoefte aan persoonlijk advies van mensen die het beste met je voor hebben volgens deze respondent.

Overigens geeft de helft van de door ons geïnterviewde jongeren aan geen behoefte te hebben aan hulp bij het vinden van werk. Sommigen willen niet aan het werk, anderen geven aan dat het sneller en effectiever is zelf op zoek te gaan. Bovendien, zo geeft één van de jongeren aan, kun je er beter zicht op houden door het zelf te doen. Wanneer zaken via een hulpverlener worden geregeld hoort hij de verhalen maar half, aldus deze jongere.

3.4 Resumé

In dit hoofdstuk zijn de ervaringen en kenmerken van jongeren die niet (willen) werken aan bod gekomen. Er bestaat een overlap tussen deze categorie jongeren en

jongeren die niet naar school gaan of hun opleiding voortijdig hebben afgebroken. Soms lopen ook hier oorzaak en gevolg door elkaar. Sommige jongeren werken niet omdat ze hun opleiding voortijdig hebben afgebroken en daardoor minder kans op de arbeidsmarkt hebben, terwijl het ontbreken van werkervaring ook een probleem kan zijn bij het vinden van werk. Andere jongeren hebben hun opleiding juist afgebroken om aan het werk te gaan, maar zijn na verloop van tijd hun baan kwijt geraakt.

Kenmerken

In verschillende onderzoeken komt terug dat meisjes vaker zonder werk zitten dan jongens. Enerzijds hebben meisjes vaker zorgtaken dan jongens, anderzijds is laaggeschoold werk makkelijker te verkrijgen voor jongens (bijvoorbeeld in de bouw) dan voor meisjes. Daarnaast zijn niet-werkende jongeren vaker van allochtone dan van autochtone afkomst. Dit verschil wordt deels verklaard door leeftijd en opleidingsniveau, deels door zoekgedrag, arbeidsoriëntatie, (in)directe discriminatie en een geringe effectiviteit van arbeidsbemiddeling. Evenals jongeren die geen opleiding hebben afgemaakt worden jongeren zonder werk ook gekenmerkt door een scala aan gedragsproblemen.

Oorzaken

Niet-werkende jongeren volgen soms een (deeltijd)opleiding waardoor ze niet kunnen werken, hebben de zorg voor gezin of huishouden of zijn ziek c.q. arbeidsongeschikt. De psychische gevolgen van het thuiszitten kunnen bestaan uit verminderd zelfvertrouwen, (faal)angst en depressieve gevoelens, waardoor het vinden van werk nog verder wordt bemoeilijkt. Hoe langer het thuiszitten duurt, hoe meer kennis en vaardigheden verloren gaan. Jongeren die niet werken kampen vaak met gedragsproblemen. Anderzijds worden zij door de huidige samenleving ook vaak psychisch, intellectueel en sociaal overvraagd. Zowel uit de literatuur als de door ons gevoerde gesprekken blijkt dat de meerderheid van de thuiszittende jongeren wel wil werken. Door ons geïnterviewde jongeren die niet willen werken geven aan het werk waarvoor ze in aanmerking komen niet leuk te vinden, geen zin te hebben, zich te kunnen redden met een uitkering (waarmee geld als motiverende reden wegvalt) of de zorg voor kind/huishouden belangrijker te vinden.

Mogelijke oplossingen

Eén van de redenen waarom jongeren werkloos zijn is dat zij onvoldoende zijn opgeleid of onvoldoende werkervaring hebben. Een oplossingsrichting wordt dan ook gezien in het motiveren van jongeren toch terug naar school te gaan en/of via een werken-leren baan de benodigde ervaring op te doen. Van belang is dat er (in een zo vroeg mogelijk stadium) maatwerk wordt geleverd. Bovendien heeft deze categorie jongeren veel structuur. Niet alleen van de kant van de jongeren moet overigens iets worden verwacht, ook aan de agogische kwaliteit van de begeleider moeten de nodige eisen worden gesteld.

4. SAMENVATTING EN CONCLUSIES

In dit afsluitende hoofdstuk worden de belangrijkste conclusies weergegeven van het kwalitatieve onderzoek naar niet-participerende jongeren, waarbij als centrale vraagstelling is gehanteerd: wat zijn de specifieke kenmerken en motieven van jongeren die niet werken en geen opleiding volgen? De conclusies worden weergegeven aan de hand van de deelvragen.

Om de vragen te beantwoorden heeft een literatuuronderzoek plaatsgevonden en zijn 18 gesprekken gevoerd met 26 medewerkers van jongerenloketten, sociale diensten, Regionale Meld- en Coördinatiepunten (voortijdig schoolverlaten 18-23 jaar), jeugdhulpverlening en opvangvoorzieningen en jongerenwerkers en leerplichtambtenaren (verzuim tot 18 jaar). Tevens zijn 30 niet-participerende jongeren geïnterviewd.

Het uitgangspunt bij het benaderen van sleutelinformanten en jongeren was de doelgroep van het onderzoek. Er is met andere woorden geredeneerd vanuit de jongeren, niet vanuit de diverse reeds bestaande uitvoeringsinstanties of vanuit het onderwijs dan wel de arbeidsmarkt. Binnen de doelgroep is vervolgens ingezoomd op de problematische jongeren. Dit betekent dat bijvoorbeeld hooggeschoolde jongeren die een jaar naar het buitenland zijn, maar bij terugkomst relatief makkelijk hun weg vinden op de arbeidsmarkt, niet in het onderzoek zijn betrokken.

4.1 Opleiding

- *Waarom volgen bepaalde jongeren geen opleiding? En welke achtergronden hebben zij?*
- *Waarom behalen bepaalde jongeren geen startkwalificatie? En welke achtergronden hebben zij?*

Allereerst moet worden opgemerkt dat er nauwelijks onderscheid is aan te brengen tussen jongeren die geen opleiding volgen, in dit onderzoek veelal voortijdige schoolverlaters, en jongeren die geen startkwalificatie hebben. Jongeren zonder startkwalificatie zijn laag opgeleid of hebben hun opleiding niet afgerond, terwijl jongeren die geen opleiding volgen meestal ook werkloos zijn. De werkloosheid is op haar beurt vaak het gevolg van dezelfde achtergrondkenmerken als die die het voortijdig verlaten van het onderwijs hebben veroorzaakt. Bovendien hebben jongeren zonder startkwalificatie minder kans op de arbeidsmarkt dan jongeren met een startkwalificatie.

Daarnaast moet onderscheid worden gemaakt tussen twee categorieën jongeren. Enerzijds zijn er jongeren die niet naar school gaan (veel spijbelen, uitval, tijdelijk gestopt, na zomervakantie nieuwe opleiding starten), waarbij het al dan niet werken

mede gezien de nog jonge leeftijd (meestal onder de 18 jaar en dus ook nog leerplichtig) niet zo zeer van toepassing is. Anderzijds zijn er jongeren die niet meer naar school gaan en eigenlijk zouden moeten werken, maar dat niet doen.

Overigens is naar jongeren die niet naar school gaan veel meer onderzoek gedaan dan naar jongeren die niet werken. Over de eerste categorie is in ruime mate literatuur voorhanden. Daardoor is er ook meer bekend over hun achtergrondkenmerken en eventuele motieven. Volgens ons onderzoek mag echter wel worden verondersteld dat jongeren die niet (willen of kunnen) werken vaak ook tot de groep voortijdig schoolverlaters hebben behoord. Jongeren die niet werken beschikken over het algemeen over dezelfde kenmerken als jongeren die gedurende hun leerplichtige leeftijd niet naar school zijn gegaan of geen startkwalificatie hebben behaald. Bovendien speelt de problematiek zich af in meerdere verschillende levensdomeinen. Naast school of werk bijvoorbeeld ook op het gebied van gezondheid en wonen. Het is dan ook niet eenduidig aan te geven wie verantwoordelijk kan of moet worden gesteld voor de oplossing van hun problematiek. Het is echter wel duidelijk dat het in een zo vroeg mogelijk signaleren en oplossen van problemen van groot belang is.

Achtergronden

Jongeren die niet (meer) naar school gaan zijn vaker jongens dan meisjes. Deze jongeren worden gekenmerkt door meerdere problemen. De thuissituatie is veelal instabiel, ze zijn (intellectueel) slecht in staat een startkwalificatie te behalen en vertonen vaak gedragsproblemen in het autistisch spectrum. Ook het gebruik van alcohol en softdrugs speelt een (onderschatte) rol. Dit gebruik heeft tot gevolg dat het dagritme en de discipline om naar school te gaan verstoord zijn. Zodra deze niet-schoolgaande jongeren de 18 zijn gepasseerd is er vaak sprake van een snelle opbouw van schulden, bijvoorbeeld als gevolg van telefoonabonnementen en ziektekostenpremies.

Redenen

In de literatuur wordt onderscheid gemaakt naar meer individuele ofwel persoonlijke eigenschappen als redenen om niet naar school te gaan en meer externe factoren ofwel sociale omstandigheden en kenmerken van het schoolsysteem en de arbeidsmarkt. De vier dimensies zoals omschreven door Van Rijken en Harms (2002) geven het meest volledige beeld. De vier dimensies betreffen: het individu; het gezin; de school; en de buurt. De meeste risicofactoren die Rijken en Harms in de literatuur vonden zijn factoren op individueel niveau. De factoren worden onderverdeeld naar primaire factoren en secundaire factoren. De secundaire factoren hebben niet per se een directe invloed op schooluitval, criminaliteit of maatschappelijke uitval, maar kunnen wel een effect hebben op primaire risicofactoren.

Ook Eimers (2006) geeft een verklaring aan de hand van dimensies, in dit geval drie: persoonlijke factoren; gezin en thuissituatie; en schoolfactoren. De genoemde factoren hangen statistisch samen met voortijdig schoolverlaten en worden vaak gebruikt als voorspellers voor uitval of mindere schoolprestaties. Het gaat om de volgende aspecten. Persoonlijke factoren zijn: houding ten aanzien van school;

verwachtingen ten aanzien van school en toekomst; motivatie; vermogen om te leren; beperkingen om te leren; gedrag (orde verstorend); schoolresultaten en zittenblijven; stressful life events; spijbelen; geslacht, leeftijd en etniciteit; en urbanisatiegraad. Gezin en thuissituatie behelzen: gezinssamenstelling; werkloosheid ouders; materiele belemmeringen; verhuismobiliteit; sociaal-economische status; de schooltaal als moedertaal; opvoedingsstijl ouders; ondersteuning voor het leren; aansluiting thuiscultuur - schoolcultuur; en peergroups. Schoolfactoren bestaan uit: schoolklimaat; relatie leraar - leerling; schoolgrootte; schooltype en -niveau; door de school getroffen maatregelen / preventieve methoden; en niet aansluitende schoolculturen.

Uit ons onderzoek blijken bovenstaande factoren alle in meer of mindere mate een rol te spelen bij jongeren die niet naar school gaan of de opleiding voortijdig hebben beëindigd. Daarbij komt naar voren dat geen enkele factor op zichzelf staat en dat zich altijd meerdere aspecten gelijktijdig voordoen, al dan niet als gevolg van elkaar. Er is met andere woorden sprake van een niet te onderschatten complexiteit van problemen.

4.2 Werk

- *Waarom zijn bepaalde jongeren werkloos? En welke achtergronden (leeftijd, geslacht, etniciteit, opleiding, sociaal economische status, ouderschap/zorgtaak) hebben zij?*
- *Waarom melden bepaalde jongeren zich niet op de arbeidsmarkt? En welke achtergronden hebben zij?*

Door alle geïnterviewde betrokkenen en in de literatuur wordt aangegeven dat jongeren die niet naar school gaan en niet werken, terwijl ze eigenlijk wel zouden moeten werken het slechtst af zijn. Veelal zijn deze jongeren om meerdere redenen niet in staat te werken en worden zij door betrokkenen als de moeilijkste groep gezien: het toekomstperspectief is slecht, terwijl de hulpverlening gespecialiseerd en intensief moet zijn. Deze groep heeft meestal ook geen startkwalificatie. Ze worden door de samenleving psychisch, intellectueel en sociaal overvraagd, terwijl ze zich bevinden in een vicieuze cirkel. Vanwege persoonlijke problemen of achterstanden kunnen zij hun opleiding niet voltooien. Hierdoor kunnen zij hun capaciteiten niet verbeteren en maken zij minder kans op de arbeidsmarkt, met als gevolg een toename van persoonlijke problemen zoals een verminderd zelfvertrouwen en een gevoel van uitzichtloosheid.

Kenmerken

In tegenstelling tot niet-schoolgaande jongeren, waar het aantal jongens hoger ligt dan het aantal meisjes, hebben meisjes vaker geen werk dan jongens. Meisjes hebben vaker zorgtaken dan jongens, terwijl laaggeschoold werk makkelijker te verkrijgen is voor jongens (bijvoorbeeld in de bouw) dan voor meisjes.

Niet-werkende jongeren zijn vaker van allochtone dan van autochtone afkomst. Dit verschil wordt deels verklaard door leeftijd en opleidingsniveau, deels door zoekgedrag, arbeidsoriëntatie, (in)directe discriminatie en een geringe effectiviteit van arbeidsbemiddeling. Evenals jongeren die geen opleiding hebben afgemaakt, worden ook jongeren zonder werk gekenmerkt door een scala aan gedragsproblemen.

Uit onze gesprekken met sleutelinformanten en jongeren zelf komt, meer dan in de beschikbare literatuur, naar voren hoe complex en weerbarstig de problematiek is. Tevens lijkt er te vaak voorbij te worden gegaan aan de (beperkte) capaciteiten van de jongeren die niet werken en/of niet naar school gaan. Onder deze doelgroep bevindt zich dan ook een substantieel deel dat niet kan werken, omdat zij niet over de gevraagde vaardigheden beschikken. Bij dit deel van de doelgroep is geen sprake van niet willen werken.

Beïnvloedbaarheid van oorzakelijke factoren

De sociale omstandigheden waarin een niet-participerende jongere zich bevindt is een externe factor die als reden wordt opgevoerd voor het niet-participeren door jongeren. Deze sociale omstandigheden - de thuissituatie, de woonbuurt en de vriendenkring - variëren in de mate waarin ze beïnvloedbaar zijn. Wat betreft de thuissituatie worden onderscheiden: de rol van de ouder(s); het al dan niet werkzaam zijn van ouders; de aanwezigheid van voorbeeldrollen; het soort rolmodellen; en eventueel middelengebruik door ouder(s). Deze aspecten zijn door beleidsmakers en hulpverleners moeilijk te beïnvloeden, terwijl de jongeren er zelf al helemaal nauwelijks invloed op kunnen uitoefenen. Onder de woonbuurt worden onderscheiden: de sociaal economische omstandigheden in de woonbuurt; en het niveau qua opleiding en werk van de buurtbewoners. Ook deze aspecten zijn moeilijk te beïnvloeden, hoewel er via (lokale) beleidsterreinen als stadsvernieuwing en sociale woningbouw wellicht aangrijpingspunten mogelijk zijn. In de vriendenkring doen zich enkele, wellicht eveneens te beïnvloeden, aspecten voor. Een rol hierbij speelt wat gebruikelijk is qua opleiding en werk in de vriendenkring. Vanuit het perspectief 'beïnvloedbaarheid' bezien lijken overige externe factoren de grootste kans te bieden, zodat het voor jongeren makkelijker wordt toegang te verkrijgen tot de arbeidsmarkt. Deze betreffen het onderwijssysteem en de houding van werkgevers.

Willen en kunnen

De vraag waarom sommige jongeren zich niet op de arbeidsmarkt melden moet deels worden beantwoord met het onderscheid tussen het zich niet willen en het zich niet kunnen melden op de arbeidsmarkt. Jongeren die niet aan het werk willen zijn in de minderheid, meestal is er sprake van niet kunnen. Niet kunnen heeft met de eerder beschreven intellectuele, sociale en psychische capaciteiten te maken.

Niet willen komt onder de door ons geïnterviewde jongeren voor in de vorm van: geen zin, prioriteit bij zorg voor kind en huishouding en werk is niet nodig want de ontvangen uitkering is voldoende om in het levensonderhoud te voorzien. Overigens zijn (faal)angst en voorgaande teleurstellingen extra drempels om actief werk te zoeken, evenals het ontbreken van een dagritme en discipline.

4.3 Ten slotte

De beschreven problematiek biedt aanknopingspunten voor de hulpverlening aan jongeren die niet participeren op de arbeidsmarkt. De jongeren worden gekenmerkt door een complexe problematiek: er zullen dan ook meerdere instanties of betrokkenen nodig zijn om tot een oplossing te komen. Gezien de grote diversiteit aan problemen, die zich op zowel het psychische, sociale als cognitieve vlak voordoen, is bovendien maatwerk nodig. Deze jongeren hebben in alle gevallen behoefte aan een heldere structuur. Het zal ook de nodige capaciteiten van hulpverleners vergen om deze groep jongeren naar school en/of een baan te begeleiden.

Het is bovendien belangrijk dat opleidingen zo praktijkgericht mogelijk zijn, waarbij aanwezigheidsplicht raadzaam lijkt. De jongeren die in ons onderzoek centraal hebben gestaan ervaren te veel vrijblijvendheid in het huidige onderwijssysteem. Ze kunnen niet omgaan met deze vrijheid en overzien de consequenties van hun gedrag (bijvoorbeeld spijbelen) op de langere termijn niet. Het niet kunnen overzien van consequenties uit zich uiteraard niet alleen in spijbelgedrag. Ook (vaak onrealistisch hoge) verwachtingen over de kans op een goed betaalde baan, terwijl er nauwelijks een opleiding is afgerond, zijn daarvan een voorbeeld. Tevens zijn deze jongeren vaak niet erg tactisch in hun gedrag en vinden ze het moeilijk problemen te onderkennen, uit te spreken en op te lossen.

Van belang is dat er tijdig wordt ingegrepen als het mis dreigt te gaan met een jongere, waarmee door het ministerie van OCW met de 'Aanval op de uitval' al een startsein is gegeven. Hoe langer het thuiszitten namelijk duurt, hoe meer kennis en vaardigheden verloren gaan, terwijl de drempel en de afstand tot leeftijdsgenoten op school en/of de arbeidsmarkt steeds groter worden. Belangrijk is dan ook dat zo snel mogelijk duidelijk wordt of de jongere in kwestie wel of niet terug naar school wil of kan gaan. Zodra er geen sprake meer is van een terugkeer binnen het onderwijs, kan de concentratie volledig bij een intrede op de arbeidsmarkt worden gelegd. Daarbij kunnen vanuit gemeenten bijvoorbeeld reïntegratietrajecten of Work First projecten worden ingezet.

LITERATUUR

- Batenburg, Th.A. van, N.S. Dokter en B.F. Mulder (2006):
Leerplichtige leerlingen zonder onderwijs. GION, Groningen.
- Borghouts-van de Pas, I. en G.H.M. Evers (2007):
Spoorloos? Verkennend onderzoek naar voortijdig schoolverlaters. OSA, Tilburg.
- Bostelen E. van en S.M.A.F. de Swart (2003):
Versterkte aanpak voortijdig schoolverlaters Rotterdam. Utrecht.
- Brandsma, H.P., J.W.M.Knuver en F.S. Tinga (2005):
Evaluatie vrijblijvendheid voorbij. Eindeverslag evaluatie 'Plan van aanpak voorkomen voortijdig schoolverlaten'. Evaluatiegroep voor het onderwijs in Groningen, Groningen.
- Dagevos, J.M. (2006):
Hoge (jeugd)werkloosheid onder etnische minderheden: nieuwe bevindingen uit het LAS-onderzoek. Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag.
- Dekkers, H.P.J.M. (2003):
Voortijdig schoolverlaten. Kluwer, Alphen aan den Rijn.
- Derrick, M. (2003):
Bezigheden en bereikbaarheid niet-leerplichtige voortijdige schoolverlaters Alkmaar. SCO-Kohnstamm Instituut, Amsterdam.
- Eimers, T. (2006):
Vroeg is nog niet voortijdig. Naar een nieuwe beleidstheorie voortijdig schoolverlaten. Kenniscentrum Beroepsonderwijs Arbeidsmarkt, Nijmegen.
- Eversteijn, R. (2003):
Belangrijke succesfactoren bij het slagen van voortijdig schoolverlaters trajecten: kleinschaligheid, structuur en individuele begeleiding. In: Toon, vol. 6, afl. 9, pag. 6-7.
- Gemeente Rotterdam (2006):
VSV Aanvalsplan 2 'Klaar voor de start', periode 2006-2009. Gemeente Rotterdam, Rotterdam.
- Gemeente Rotterdam (2006):
MBO-voorziening harde kern VSV. Programma van eisen. Gemeente Rotterdam, Rotterdam.
- Giesen, E. van der, F. Moors en M. van Toorn (2005):
Werkloze jongeren in Rotterdam: een terreinverkenning. Dienst SoZaWe Rotterdam.
- Goede, M.P.M. de (1996):
Youth: unemployment, identity and policy, Avebury, Aldershot.
- Grootscholte, M.M.C. en M. Engelen (2006):
Voortijdig schoolverlaters in Almere. Een beschrijving van de achtergronden en kenmerken. Research voor Beleid, Leiden.
- Herwijer, L. (2006):
Voortijdig schoolverlaten; aantallen, knelpunten en risicogroepen. In: Justitiële verkenningen, Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum, Boom Juridische Uitgevers, vol.32, afl. 6, pag. 22-38.

- Klomp, M., P. Kloosterman en T. Kuijvenhoven (2002):
Aan de gang: motiveren van vastgelopen jongeren voor werk en scholing. SWP, Amsterdam.
- Kluitenberg, L. (2003):
Wel een diploma, maar geen baan. Jongeren raken weer massaal werkloos. In: Forum, vol. 9, afl. 13, pg. 38-41.
- Koopal, K. en M. van der Aalst (2006):
Jeugdwerkloosheid in beeld: de uitdagingen voor beleid. In: Basis, nr.2.
- Lieshout, M. van (2003):
Voorkomen is beter dan herstellen. Jongeren over oorzaken en aanpak van voortijdig schoolverlaten. Garant, Antwerpen.
- Lieshout, P.A.H. van, M.S.S. van der Meij en J.C.I. de Pree (2007):
Bouwstenen voor betrokken jeugdbeleid. WRR, Amsterdam University Press, Amsterdam.
- MacDonald, R. (1997):
Youth, the 'underclass' and social exclusion, Routledge, Londen.
- Merle, D. (2000):
Voortijdig schoolverlaten. Op weg naar een integrale sluitende aanpak. Koninklijke Vermande, Leleystad.
- Mevissen, J.W.M. (2003):
De nieuwe oude jeugdwerkloosheid. In: Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken, vol. 19, afl. 3, pg. 241-244
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2006):
Aanval op de uitval, perspectief en actie. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Den Haag.
- Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (2006a):
Arbeidsmarktbeleid; Notitie Jeugdwerkloosheid; cijfers en activiteiten. Vergaderjaar 2006-2007, 29.544, nr. 81, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Den Haag.
- Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (2006b)
Jeugdwerkloosheid: cijfers en activiteiten. Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Den Haag.
- Raad voor Werk en Inkomen (2005):
Startklaar: voorstellen voor sluitende aanpak jongeren zonder diploma. RWI, Den Haag.
- Rijken, S.R.H. en G.J. Harms (2002):
Schoolloopbanen en jongeren in risicosituaties, GION, Utrecht/Groningen.
- Schraevesande, M.L. (2006):
Leeromgeving, leerloopbanen en schooluitval; een nieuwe visie. In: Justitiële verkenningen, Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum, Boom Juridische Uitgevers, vol. 32, afl. 6, pg. 71-79.
- Spies, H. (1998):
Uitsluitend voor jongeren? Arbeidsmarktbeleid en het ontstaan van een onderklasse. Van Arkel, Utrecht.
- Stegg, M. van der, en D. Webbink (2006):
Voortijdig schoolverlaten in Nederland: omvang, beleid en resultaten. CPB, Den Haag.

Taskforce Jeugdwerkloosheid (2007):

Juist nu doorbijten: actieplan Taskforce Jeugdwerkloosheid 2007. Taskforce Jeugdwerkloosheid.

Veld, R.J. in 't (2005):

Kosten en baten van voortijdig schoolverlaten. Taskforce Jeugdwerkloosheid.

Verveen, E. en M. van der Aalst (2005):

De werkloze jongere in beeld. Een onderzoek van Research voor Beleid in opdracht van Taskforce jeugdwerkloosheid. Research voor Beleid, Leiden.

Vries, R. de, M. Wolbers, R. van der Velden (2004):

De arbeidsmarktpositie van schoolverlaters en werkenden zonder startkwalificatie. RWI, Den Haag.

Vries, S. de, S. Lucassen, J. van der Valk, A. Bouman (2003):

Staan werklozen ingeschreven als niet werkzoekenden? In: Sociaal-Economische Maandstatistiek, Voorburg/Heeren.

Weil, S.W., D. Wildemeersch, Th. Jansen en Percy-Smith, B. (2005):

Unemployed youth and social exclusion in Europe: learning for inclusion? Aldershot, Ashgate.

Internet

www.gion.nl

www.jeugdwerkloosheid.nl

www.ocw.nl

www.onderwijsachterstanden.nl

www.rmc.nl

www.rwi.nl

www.szw.nl

www.voortijdigschoolverlaten.nl

